

บทที่ 2

ความคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท

ความเชื่อเรื่องบุญได้มีอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่เป็นเด็กแล้วเพราะอิทธิพลจากการสั่งสอนของพ่อแม่เป็นอันดับแรก และเมื่อเติบโตขึ้น สภาพแวดล้อมของสังคมก็สั่งสอนให้มนุษย์ได้เรียนรู้และคุ้นเคยกับคำว่าบุญ โดยเฉพาะในแง่ของการไปทำบุญที่วัด การทำบุญเลี้ยงพระในการพิธีต่าง ๆ เป็นต้น พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปมีความเชื่อว่าการทำบุญนั้นนอกจากจะทำให้จิตใจผ่องใสสะอาดแล้ว ผลของบุญยังจะช่วยส่งเสริมให้ได้ไปเกิดในชาติใหม่ภพใหม่ที่ดีกว่าในชาติปัจจุบัน หรือจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ ในบทนี้จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึงความคิดเรื่องบุญ ทั้งในแง่ของความหมาย การเกิดขึ้น วิธีการทำบุญ และการให้ผลของบุญ ตามความคิดหรือคำสั่งสอน ดังที่ปรากฏหลักฐานในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อความเข้าใจในความคิดเรื่องบุญอย่างถูกต้อง และเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเรื่องบุญกับนิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาทต่อไป

ความหมายของบุญ

บุญ แปลตามศัพท์ว่า กุศล กรรมดี ความดี ความงาม ความสุข เครื่องชำระสันดานให้สะอาด ความประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ กุศลกรรม

ความหมายของบุญตามที่กล่าวมานี้ เป็นความหมายที่นักศัพทศาสตร์ คือ นักภาษาแสดงไว้ ส่วนความหมายในแง่ของหลักธรรมแท้ ๆ นั้น จะได้ศึกษาพิจารณากันต่อไป ดังนี้

การที่จะรู้ว่าอะไรคือบุญนั้น ต้องพิจารณาถึงสภาพของจิตหรือรู้จักจิตเสียก่อน

เพราะว่าบุญเป็นลักษณะหรือคุณภาพของจิต ไม่ใช่วัตถุหรือสิ่งของที่แยกออกจากกันแล้วนำไปดูได้ กล่าวคือ ของบางอย่างถ้าไม่ใช่ชิ้นเดียวกันก็สามารถแยกออกจากกันได้และแยกกันแล้วก็ไม่ทำให้อีกสิ่งหนึ่งต้องสูญหายไป เช่น คนกับเสื้อ แยกกันแล้ว คนก็ยังคงเป็นคน เสื้อก็ยังคงเป็นเสื้อ แต่ในกรณีของเสื้อกับ “ความสะอาด” หรือ “ความสกปรก” ของเสื้อ มนุษย์ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะความสะอาดและความสกปรกของเสื้อตัวใด ก็เป็นอาการของเสื้อตัวนั้น ที่ว่าแยกไม่ได้ก็หมายความว่า ถ้าแยกแล้วอีกอย่างหนึ่งจะหายไป เช่น เสื้อใหม่หรือเสื้อที่เพิ่งเริ่มใส่มันมีความสะอาดอยู่เต็มที่ ต่อเมื่อใช้นาน ๆ เข้า ความสะอาดหายไป กลายเป็นเสื้อสกปรก ปัญหาก็คือ “ความสะอาดที่หายไปนั้น เหนือไปอยู่ที่ไหน” ไม่สามารถตอบได้เพราะไม่รู้ไม่เห็นตัวความสะอาดนั้น ซึ่งถ้าแยกออกจากเสื้อแล้วมันหายไปเลย ความสกปรกก็เช่นกันแยกกันไม่ได้ เพราะเป็นอาการที่แสดงออกจากสิ่งนั้น ๆ¹

ดังนั้น ถ้าจะดูความสะอาดของเสื้อต้องดูเสื้อด้วย จะแยกเอาแต่ความสะอาดมาดู โดยที่เสื้อไม่ต้องเอามา ทำไม่ได้ ที่กล่าวมานี้เป็นข้างฝ่ายดี ส่วนข้างฝ่ายเสีย เช่น คนขี้เหร่หรือไม่สวย เราจะแยกคนไว้ต่างหาก ความไม่สวยไว้ต่างหากทำไม่ได้ เมื่อเห็นความขี้เหร่ (ไม่สวย) ก็ต้องเห็นตัวคนด้วย บุญบาปกับจิตก็เหมือนกัน ทั้งบุญบาปเป็นคุณสมบัติของจิต อยากจะรู้จักบุญ-บาป จึงต้องรู้จักจิตด้วย²

ในบุคคลแต่ละคนนั้น มีธรรมชาติชนิดหนึ่งอาศัยอยู่ในกาย เรียกว่าจิต คนที่ยังมีชีวิตอยู่จะมีจิตเป็นส่วนประกอบอีกส่วนหนึ่ง จิตนี้เองเป็นผู้ครองหรือบังคับบัญชาร่างกาย

¹ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, คำบรรยายพุทธศาสนตรรกวิทยาฉบับทดลอง 25 พุทธศตวรรษ, ภาค 3, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2527), หน้า 5.

² นาวาเอกสมจิต รัตนจันทร์, บุญ บาป กุศล อกุศล สันโดษ อสันโดษ, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ ร.9 จัดพิมพ์, 2530), หน้า 4.

ให้พูด ทำ เขียน อ่าน เป็นต้น จิตเป็นผู้ใช้ให้ทำและยังเป็นผู้กำหนดรายละเอียดในการทำนั้นด้วย เช่น สั่งให้พูดก็กำหนดให้ด้วยว่า ให้พูดสรรเสริญ หรือพูดนิทา พูดคำสุภาพ หรือหยาบคาย นอกจากหน้าที่ในการครองร่างกายแล้ว จิตยังเป็นศูนย์กลางของความสุขหรือความทุกข์ทั้งสิ้นที่มนุษย์ได้รับในชีวิตประจำวัน เรื่องสุข เรื่องทุกข์ สบายใจ ไม่สบายใจ เหล่านี้ ล้วนขึ้นอยู่กับจิตของคนนั้น คนใจร้าย เวลาทำ เวลาพูด ก็ทำสิ่งร้าย พูดคำร้าย คนใจดี เวลาทำ เวลาพูด ก็เป็นสิ่งดี เป็นคำดี การกระทำทุกอย่างจึงมีใจเป็นสำคัญ³ เรื่องความสุข เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน ใจสบายก็ถือว่าเป็นสุข ใจไม่สบายก็ถือว่าเป็นทุกข์ ดังนั้น ใจจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการวัดว่าสุขหรือทุกข์ พระพุทธเจ้ายังทรงค้นพบข้อเท็จจริงลึกซึ้งลงไปอีกว่า ธาตุแท้ของจิตทุกดวงเป็นธาตุที่บริสุทธิ์อย่างเดียวกัน แต่การที่จิตแต่ละดวงมีคุณภาพไปต่าง ๆ กันนั้นเกิดจากอำนาจกิเลสเข้าครอบงำจิต⁴ หาได้เกิดจากธาตุแท้ของจิตไม่ กิเลสทำให้คุณภาพของจิตเสียไป และถ้าปฏิบัติจิตถูกวิธีแล้ว ก็จะสามารถปรับปรุงคุณภาพของจิตให้ดีขึ้นได้

คำว่า บุญ ก็ตรงกันข้ามกับคำว่าบาป ในทางวัตถุสิ่งของ คำที่ตรงกันข้ามกับเสียก็คือคำว่าดี และคำว่าดี เป็นคำรวมบอกถึงความวัฒนาการขึ้น เช่น สะอาด งอกงาม สดชื่น แข็งแรง ทนทาน เป็นต้น คุณภาพลักษณะนี้เรียกรวม ๆ ว่า ดี ถ้าเป็นคุณภาพของจิตเรียกรวมว่า “บุญ” คำว่าบุญตรงกับคำว่า “ดี” นั่นเอง ดีตรงกันข้ามกับเสียและบุญก็ตรงกันข้ามกับบาป บุญนี้อาจจะแปลว่า ดี สะอาด สูงส่ง สวยงาม ผ่องแผ้ว ก็ได้ การทำทุกอย่างที่เป็นกุศลกรรมหรือสุจริต เช่น กายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ซึ่งจะทำให้คุณภาพจิตดีขึ้นเรียกรวมว่า ทำบุญ ที่กล่าวว่าได้บุญก็คือได้ความดีของจิต จึงกล่าวสรุปได้ว่าความสูญเสียคุณภาพอันดีของจิตลงไปด้วยอำนาจกิเลส เรียกว่า บาป ความพัฒนาการขึ้นแห่ง

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระธัมมปัทมฐกถา แปล ภาค 1 , พิมพ์ครั้งที่ 11 , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2526) , หน้า 30.

⁴ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 20 ข้อ 50.

คุณภาพของจิตเรียกว่า บุญ เพราะการกระทำที่จัดเป็นบุญและบาป ในทางพระพุทธศาสนา นั้น เกิดขึ้นในขณะที่จิตเสวยอารมณ์ หมายความว่า เมื่อจิตรับอารมณ์ถึงขั้นเกิดความรู้สึกศรัทธา ไม่ศรัทธา โกรธหรือเมตตาเป็นต้น ก็เรียกได้ว่า เป็นบุญและบาปแล้ว ด้วยเหตุนี้ บุญหรือบาปจึงเป็นเรื่องที่เกิดอยู่ในจิตใจ มีอยู่ในจิตใจ ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงบุญในแง่ของ สภาวะที่เกิดขึ้นในจิต เป็นลักษณะหรือคุณภาพของจิตแล้ว บุญคือความสะอาดของจิตหรือ คุณภาพอันดีของจิต

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังใช้คำว่าบุญในแง่ของการกระทำ และผลของการกระทำด้วย ดังจะเห็นได้จากในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาอติวุตตกะ แสดงความหมายของคำว่า “บุญ” ไว้ 5 อย่างคือ⁵

1. หมายถึงผลบุญ คือผลของกุศล หรือผลของความดี เช่นในข้อความว่า เพราะการสมาทานกุศล ธรรมทั้งหลายเป็นเหตุ บุญย่อมเจริญเพิ่มพูน
2. หมายถึงความประพฤติสุจริตในระดับกามาวจรและรูปาวจร เช่นในคำว่า คนตกอยู่ในวิชา หากปรุงแต่งสังขารที่เป็นบุญ (= ปุญญาภิสังขาร)
3. หมายถึงภพที่เกิดซึ่งเป็นสุคติพิเศษ เช่นในคำว่า วิญญาณที่เข้าถึงบุญ
4. หมายถึงกุศลเจตนา เช่นในคำว่า บุญกิริยาวัตถุ (คือ เท้ากับกุศลกรรม)
5. หมายถึงกุศลธรรมในภูมิสาม เช่นในคำว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย ข้อนี้ตรงกับคำว่าโลกียกุศลนั่นเอง

ความจริง ข้อที่ 5 เป็นความหมายหลัก ตรงกับคำอธิบายในมหานิทเทสที่ว่า

⁵ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) , พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2529) , หน้า 169 - 170.

“กุศลลาภสังขารในไตรภาค (คือกามธาตุ รูปธาตุ และอรูปรธาตุ) อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม เรียกว่าบุญ” ได้ ในคำว่า ไม่ติดในบุญและในบาป หรือละบุญละบาป ลอยบุญลอยบาปได้ แล้ว ซึ่งเป็นลักษณะจิตของพระอรหันต์

ตัวอย่างเสริมความที่กล่าวว่าพระพุทธศาสนา กล่าวถึงบุญทั้งในแง่ของการกระทำ และผลของการกระทำ มีเป็นอันมาก เช่น ในพระไตรปิฎกเมื่อกล่าวถึงภิกษุคิดจะลาสิกขามักกล่าวว่า จะสึกไปกินใช้โภชนาหารและทำบุญทั้งหลาย และชีวิตชาวบ้านที่ดีก็ถือกันว่าได้แก่ชีวิตเช่นนั้น คำว่า บุญในกรณีเช่นนี้ ก็หมายถึงการทำความดีต่าง ๆ เช่น เผื่อแผ่แบ่งปัน ให้อทาน ประพฤติดี มีศีลเป็นต้น การกล่าวถึงบุญในแง่นี้คือแง่ของการกระทำ

ส่วนในแง่ของผลของการกระทำ เช่น ในพระพุทธพจน์ว่า บุญเป็นชื่อของความ สุข บุญก็หมายถึงผลหรือวิบากที่นำปรารถนาของกุศลกรรมคือการทำความดี หรือในคำว่า ตายเพราะสิ้นบุญ (บุญญักษยมรณะ) ก็หมายถึง หมดผลบุญหรือสิ้นวิบากของกุศลกรรมที่ปรุ้งแต่งกำเนิดนั้นนั่นเอง หรือในข้อความว่า เพราะการสมათานกุศลธรรมทั้งหลายเป็นเหตุ บุญย่อมเจริญเพิ่มพูน เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา กล่าวถึงบุญในแง่ของผลของการกระทำ

จากการพยายามทำความเข้าใจกับคำว่าบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้พบว่า คำว่าบุญเป็นคำที่เกี่ยวข้องอยู่กับคำว่ากุศลอยู่เป็นอันมาก ดังนั้นเพื่อความเข้าใจในการศึกษาความคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาความหมายของคำว่า “กุศล” ด้วย

กุศล แปลตามศัพท์ว่า ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อหรือเกื้อกูล เหมาะ ด้งาม เป็นบุญ คล่องแคล่ว ตัดโรคหรือสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) ได้อธิบายความหมายของกุศลไว้ว่า กุศล เป็นเรื่องของสภาวะของจิต หรือคุณภาพของจิต ซึ่งความหมายเชิงอธิบายในทางธรรมของ

กุศล ที่ถือได้ว่าเป็นหลักมี 4 อย่างคือ⁶

1. อโรคยะ ความไม่มีโรค คือ สภาพจิตที่ไม่มีโรค อย่างที่นิยมเรียกกันว่า สุขภาพจิต หมายถึง สภาพะหรือองค์ประกอบที่เกื้อกูลแก่สุขภาพจิต ทำให้จิตไม่ป่วยไข้ ไม่ถูกบีบคั้น ไม่กระสับกระส่าย เป็นจิตแข็งแรง คล่องแคล่ว สบาย ใช้งานได้ดี เป็นต้น

2. อนวัชชะ ไม่มีโทษหรือไร้ตำหนิ แสดงถึงภาวะที่จิตสมบูรณ์ ไม่บกพร่อง ไม่เสียหาย หรือไม่มีของเสีย ไม่มีหม่อมง ไม่ขุ่นมัว สะอาด กลิ้งกลตา เอี่ยมอ่อง ผ่องแผ้ว เป็นต้น

3. โภศลสัมภุต เกิดจากปัญญาหรือเกิดจากความฉลาด หมายถึง ภาวะที่จิตประกอบอยู่ด้วยปัญญา หรือมีคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความรู้ความเข้าใจ สว่าง มองเห็นหรือรู้เท่าทันความเป็นจริง สอดคล้องกับหลักที่ว่า กุศลธรรมมีโยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิดแยกคายหรือรู้จักทำใจอย่างฉลาดเป็นพื้นฐาน

4. สุขวิบาก มีสุขเป็นวิบาก คือ เป็นสภาพที่ทำให้มีความสุข เมื่อกุศลธรรมเกิดขึ้นในใจ ย่อมเกิดความสุขสบายคล่องใจในทันทีนั่นเอง ไม่ต้องรอว่าจะมีผลตอบแทนภายนอกหรือไม่ เหมือนกับว่า เมื่อร่างกายแข็งแรงไม่มีโรคเบียดเบียน (อโรคยะ) ไม่มีสิ่งสกปรกเสียหาย มลทินหรือของที่เป็นพิษภัยมาพองพาน (อนวัชชะ) และรู้ตัวว่าอยู่ในที่มั่นคงปลอดภัยถูกต้องเหมาะสม (โภศลสัมภุต) ถึงจะไม่ได้เสพเสวยสิ่งใดพิเศษออกไป ก็ย่อมมีความสุขสบาย ได้เสวยความสุขอยู่แล้วในตัว

ส่วนการอธิบายความหมายของบุญเปรียบเทียบกับความหมายของกุศลนั้น พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า ความหมายในแง่หลักธรรมแท้ ๆ ของบุญกับกุศลนั้น เมื่อว่าโดยความหมายอย่างกว้างที่สุด บุญก็มีความหมายเท่ากับกุศล แต่ในการใช้จริง บุญมักปรากฏในความหมายที่จำกัดแคบและจำเพาะแ่งมากกว่ากุศล และท่านก็ได้อธิบายขยายความต่อไปว่า แม้ว่า บุญกับกุศลเป็นคำที่เป็นไวยากรณ์กัน (กล่าวคือ ในแง่

⁶ เรื่องเดียวกัน , หน้า 164.

หนึ่งบุญแปลว่ากุศล และกุศลก็แปลว่าบุญ) แต่ในการใช้จริงโดยทั่วไป กุศลมีความหมายครอบคลุมที่สุดกว้างกว่าบุญ คำทั้งสองจึงใช้แทนกันได้บ้าง ไม่ได้บ้าง กุศล ใช้ในแง่การกระทำคือกรรมก็ได้ มองถึงลงไปถึงตัวสภาวะธรรมก็ได้ ส่วนบุญมักเล็งแต่ในแง่กรรมคือการกระทำ ดังนั้น คำว่า กุศลกรรมก็ดี กุศลธรรมก็ดี จึงเป็นคำสามัญ แต่สำหรับบุญ เราพูดได้ว่า บุญกรรม (กรรมที่เป็นบุญ ไม่ใช่ บุญและกรรม) ถ้าพูดว่าบุญธรรม จะแปลกหู และไม่รู้สึกเป็นคำศัพท์ทางธรรม ในแง่ที่พิเศษ บุญหมายถึงผลของบุญหรือวิบากของกุศลกรรม แม้ในกรณีที่มีได้หมายถึงผลหรือวิบากโดยตรง บุญก็ใช้ในลักษณะที่สัมพันธ์กับผลหรือให้เกิดความรู้สึกพึงเล็งถึงผลตอบสนองภายนอกหรือผลที่เป็นอามิส เฉพาะอย่างยิ่งความสุขและการไปเกิดในที่ดี ๆ ด้วยเหตุที่กล่าวมานั้น การใช้คำว่าบุญจึงมักจำกัดอยู่เฉพาะในระดับโลกียะ เป็นโอปธิกบุญ คือ เป็นโลกียกุศลเท่านั้น กรณีที่กินความถึงโลกุตตรกุศล หาได้ยากอย่างยิ่ง⁷

การอธิบายความหมายของบุญกับกุศลเช่นนี้ ถ้าหากไม่พิจารณาให้รอบคอบ ก็อาจทำให้ผู้อ่านบางคนเข้าใจไปว่า ความหมายของบุญไม่เท่ากับกุศล โดยบุญมีความหมายแคบกว่ากุศล และเป็นเพียงโลกียกุศลเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากข้อเขียนของอาจารย์วศิน อินทสระ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาท่านหนึ่งได้อธิบายถึงความแตกต่างระหว่างบุญกับกุศลไว้ว่า บุญเป็นฝ่ายโลกียะอย่างเดียว เป็นฝ่ายวัฏฏคามิ (วนเวียนอยู่ในวัฏฏะ) ส่วนกุศลเป็นโลกียะก็มีเป็นโลกุตระก็มี โลกุตตรบุญนั้นไม่มี⁸ ซึ่งการอธิบายเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความสับสนว่าความหมายของธรรมคุณนี้เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ซึ่งในประเด็นข้อถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องบุญกับกุศลนี้จะได้นำไปวิเคราะห์ต่อไปในบทที่ 4

⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 171.

⁸ วศิน อินทสระ , ปกิณกธรรม , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ , 2534) , หน้า 143.

จากที่กล่าวความมาแล้วทั้งหมดในเรื่องความหมายของบุญ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า บุญ คือ ความบริสุทธิ์สะอาดของจิต หรือคุณภาพอันดีของจิต การใช้คำว่า “บุญ” ในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ มีการใช้ในความหมายที่เป็นทั้งการกระทำและผลของการกระทำ อยู่ในคำเดียวกัน ขึ้นอยู่กับการใช้ นัยที่เป็นการกระทำ บุญ คือ การกระทำที่ทำให้จิตใจของตนให้บริสุทธิ์สะอาด หรือการกระทำที่ทำให้คุณภาพของจิตดีขึ้น เช่น คำว่า “จะลาสิกขาออกไปทำบุญ” ในกรณีนี้เน้นไปที่การกระทำความดีต่าง ๆ นัยที่เป็นผลของการกระทำ บุญ คือ ผลของกุศล หรือผลของความดี เช่นกล่าวว่า “บุญนั้นเป็นชื่อของความสุข” “เพราะการสมทานกุศล ธรรมทั้งหลายเป็นเหตุ บุญย่อมเจริญเพิ่มพูน”

การเกิดขึ้นของบุญ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในฉกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “. . .ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุที่บุคคลมีความตั้งใจเป็นเครื่องกระตุ้นแล้วก็กระทำการงานนั้น ๆ สำเร็จลงด้วยกายบ้าง ด้วยวาจาบ้าง ด้วยใจบ้าง ด้วยเหตุนี้ ตถาคตจึงกล่าวเจตนานี้เป็นกรรม. . .”⁹

ธรรมดาเจตนากรรมนี้ ย่อมให้อิฏฐผล คือ ผลที่น่าปรารถนา และอนิฏฐผลคือผลที่ไม่น่าปรารถนาเกิดขึ้นได้ กล่าวคือคนเราเมื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ตาม ต้องมีความตั้งใจเกิดขึ้นก่อน คือตั้งใจก่อนว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วทำลงไป หรือตั้งใจว่าจะนึกถึงเรื่องนั้นเรื่องนี้ แล้วก็นึกไป เมื่อเป็นเช่นนี้การกระทำต่าง ๆ ของคนเราจึงมีความตั้งใจอันได้แก่เจตนา เป็นผู้นำเสมอ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าเจตนาทั้งหลายชื่อว่าการกรรม แต่เจตนาและกรรมทั้ง 2 นี้ มีความแตกต่างกันคือเจตนาเป็นปุพพภาคกรรม คือ ธรรมที่เกิดก่อนกรรม ส่วนกรรมเป็นปัจฉภาคกรรม คือธรรมที่เกิดภายหลังเจตนา ดังที่ท่านแสดงไว้ในอรรถกถา

⁹ อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 63.

ว่า “เพราะการกระทำที่สำเร็จลงนั้นมีเจตนาเป็นมูล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เจตนา ชื่อว่ากรรม”¹⁰ และดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในธรรมบทว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า”¹¹ ฉะนั้น เมื่อทำกรรมต่าง ๆ จึงมีเจตนาเป็นมูล และบุญก็เช่นกัน เมื่อบุคคลทำกุศลกรรมก็ชื่อว่าทำบุญแล้ว เพราะบุญจะเกิดขึ้นทันทีเมื่อทำกุศลกรรมลงไปอันมีเจตนาเป็นมูล ฉะนั้นบุญจึงเกิดทีหลัง เจตนาเป็นตัวนำให้เกิด

กรรมต่าง ๆ ที่จัดเป็นกุศลนั้นเกิดจากกุศลมูล 3 อย่าง คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง ประกอบอยู่ในจิต ซึ่งเรียกว่าเจตสิก การที่จะตัดสินว่ากรรมอะไรที่ทำลงไปแล้วเป็นบุญ จะต้องใช้กุศลมูลทั้ง 3 ประการนี้เป็นเกณฑ์ตัดสิน ถ้าการกระทำกรรมลงไปด้วยอำนาจแห่งกุศลมูลทั้ง 3 ประการนี้มีอยู่ในจิต ก็แสดงว่าวิบากของกรรมนั้นจะต้องดีแน่นอน กล่าวคือทำด้วยจิตที่มีกุศลมูล 3 เป็นเหตุ ผลก็จะดี

วิธีการทำบุญ

ความคิดเรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการทำบุญนี้ปรากฏตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ” ดังนี้

คำว่า บุญกิริยาวัตถุ แปลตามศัพท์ว่า การกระทำอันเป็นบุญ สิ่งที่ทำให้เกิดบุญ หลักการทำความดี เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญวัตถุเป็นที่ยึดเหนี่ยว การทำซึ่งบุญ หมายความว่า บุญ คือ ความสะอาดของจิต หรือคุณภาพอันดีของจิตนั้น จะทำให้เกิดขึ้นได้ด้วยวิธีที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ

¹⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย , ปปัญจสูทนี เล่ม 2 ตอนที่ 3 , (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2525) , หน้า 138.

¹¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระธัมมปัทฏกถา แปล ภาค 1 , หน้า 1.

พระพุทธเจ้าตรัสถึงการกระทำอันเป็นบุญ สิ่งที่ทำให้เกิดบุญหรือวิธีการทำบุญนี้
ไว้เป็น 2 นัยคือ บุญกิริยาวัตถุ 3 กับบุญกิริยาวัตถุ 10

บุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่¹²

1. ทานมัย หมายถึง ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
2. สีลมัย หมายถึง ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย
3. ภาวนามัย หมายถึง ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ผีอกบรมจิตใจ

บุญกิริยาวัตถุ 10 ได้แก่¹³

1. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
2. สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี
3. ภาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ผีกฝนอบรมจิตใจ
4. อปจายนมัย ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
5. เวยวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้
6. ปัตติทานมัย ทำบุญด้วยการเจตีสว่นแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
7. ปัตตานุโมทนา มัย ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
8. ธัมมัสสวนมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้
9. ธัมมเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้
10. ทิฏฐชุกัมม ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

ในกรณีที่บุญกิริยาวัตถุแบ่งออก 2 นัย คือ นัยที่ 1 มี 3 อย่างกับนัยที่ 2 มี 10
อย่างนั้น ความจริงแล้ว หลักใหญ่ ๆ ก็คงมีเพียง 3 หลัก คือ ทาน สีล ภาวนา ส่วนที่เพิ่มขึ้น

¹² พระราชวรมณี (ประยูรธ ปรยตุโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ธรรม , (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2528) , หน้า 109 - 110.

¹³ พระราชวรมณี (ประยูรธ ปรยตุโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ศัพท์ , (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2528) , หน้า 138.

มาอีก 7 ข้อนั้น เป็นการแยกแยะละเอียดออกไป หรือเพื่อเสนอแนะทางเลือกแก่ผู้ปฏิบัติว่า ข้อไหนมีแง่บทรที่ปฏิบัติให้บังเกิดผลประการอื่น ๆ ได้อย่างไรอีกบ้าง ในบุญกิริยาวัตต 10 นั้น 3 ข้อแรกตรงกันกับบุญกิริยาวัตต 3 ส่วนข้ออื่น ๆ นอกนั้นสามารถสงเคราะห์ลงในบุญกิริยาวัตต 3 ได้ดังนี้¹⁴

- ข้อ 4 อปจายนมัย สงเคราะห์เข้าในศีลมัย
- ข้อ 5 เวยยาวัจจมัย สงเคราะห์เข้าในศีลมัย
- ข้อ 6 ปัตติทานมัย สงเคราะห์เข้าในทานมัย
- ข้อ 7 ปัตตานุโมทนามัย สงเคราะห์เข้าในทานมัย
- ข้อ 8 ธัมมัสสวนมัย สงเคราะห์เข้าในภาวนามัย
- ข้อ 9 ธัมมเทศนามัย สงเคราะห์เข้าในภาวนามัย
- ข้อ 10 ทิฏฐชุกัมม สงเคราะห์เข้าได้ทั้งในทาน ศีล และภาวนา

การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา หมายถึงการฝึกอบรมกายวาจาใจ ล้วนจัดได้ว่าเป็นการทำบุญทั้งสิ้น เพราะว่าการทำบุญ ก็คือการทำจิตให้สะอาด ทำให้คุณภาพของจิตดีขึ้น ดังนั้นการปฏิบัติธรรม จึงจัดว่าเป็นการทำบุญอย่างตรงหลักการและถูกต้อง แต่เหตุที่จัดวิธีการทำบุญ หรือบุญกิริยาวัตตไว้เพียง 3 ข้อ หรือ 10 ข้อนี้ก็เพราะโดยปกติแล้ว จิตของมนุษย์จะมีกิเลสครอบงำอยู่ กิเลสเหล่านี้เมื่อประมวลที่มีพฤติกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ หรือเป็นสาย ๆ เข้าแล้วมี 3 สายด้วยกัน คือ สายโลภะ สายโทสะ และสายโมหะ โดยมีกิเลสทั้ง 3 เป็นหัวหน้าสายนั้น ๆ ที่เรียกว่า อุกุศลมูล 3 และวิธีการปราบปราม หรือจำกัดกิเลส 3 สายนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงวางหลักปฏิบัติไว้ 3 สายให้เป็นคู่ปรับกัน เรียกว่าบุญกิริยาวัตต 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา โดยให้แต่ละอย่างเป็นหัวหน้าสาย หรือเป็นกองหน้าของฝ่ายต่อสู้ ในเมื่อกิเลสใหญ่มี 3 ชนิด ฝ่ายต่อต้านก็มี 3 หมวดเช่นเดียวกัน ดังแผนผังดังต่อไปนี้

¹⁴ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม หน้า 111.

ตารางแผนผังแสดงฝ่ายกิเลสและฝ่ายต่อต้านกิเลส คือ บุญกิริยาวัตถุมีดังนี้¹⁵

<ol style="list-style-type: none"> 1. โลกะ (ปาปิจฉา-มหิจฉา) 2. โทสะ (โกธะ-ปฏิฆะ-พยาบาท-วิหิงสา) 3. โมหะ (อกตัญญู-มทะ-ปมาทะ) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทาน (สันโดษ-หิริ-จาคะ-สัมมาอาชีวะ) 2. ศีล (เมตตา-กรุณา-โอบตตปปะ-ขันติ-ทมะ-อโธระ) 3. ภาวนา (วิมังสา-อุปสมะ-สติ-ปัญญา-สมาธิ-โยนิโสมนสิการ-ธัมมวิจยะ-อัปปมาทะ-พานุสัจจะ)
--	--

เมื่อจิตมนุษย์ได้ถูกกิเลส 3 อย่าง คือ โลกะ โทสะ โมหะ ซึ่งถือว่าเป็นกิเลสชั้นอกุศลมูลนี้ยึดครอง จึงจำเป็นต้องขจัดออกไปและการที่จะกำจัดกิเลสออกไปให้ได้ จำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักธรรมะ โดยการปฏิบัติธรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะปราบกิเลสให้หมดสิ้นไปจากใจ ธรรมะทั้งสิ้นที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นั้น ก็คือวิธีปฏิบัติการเพื่อต่อสู้กับกิเลสนั่นเอง

หลักการใหญ่ ๆ ในการเอาชนะกิเลส พระองค์ทรงแสดงไว้ 3 หลักคือ ทาน ศีล ภาวนา การที่พระองค์ทรงถือเอาทาน ศีล ภาวนา มาเป็นเครื่องมือต่อสู้กับกิเลส ก็เพราะหลักธรรมทั้ง 3 อย่างดังกล่าว เป็นหลักการใหญ่ บรรดาข้อธรรมอื่นอีกมากมายในพระพุทธศาสนานั้น ล้วนเป็นเครื่องเกื้อหนุนการปฏิบัติหลักธรรมทั้ง 3 นี้ ตัวอย่างคือ ธรรมะบางข้อสนับสนุนทานโดยเฉพาะ เช่น สันโดษ เป็นต้น บางข้อสนับสนุนศีลโดยเฉพาะ เช่น เมตตา

¹⁵ พ.อ.ปิ่น มุกกันต์, คำบรรยายพุทธศาสนา ฉบับฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ภาค 3, หน้า 20.

กรุณา เป็นต้น บางข้อสนับสนุนภาวนาโดยเฉพาะ เช่น สติ เป็นต้น แต่ธรรมะบางข้อสนับสนุนพร้อมกันไปทั้งสามเลยก็มี เช่น กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาล เป็นต้น

ที่จัดว่าบุญ เป็นกุศลกรรมนั้น เนื่องจากว่า หลักกุศลมูล 3 คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นเหตุแห่งการทำบุญ กล่าวคือ ความไม่โลภเป็นเหตุให้น้ำเพ็ญทาน ความไม่โกรธเป็นเหตุให้รักษาศีล และความไม่หลงเป็นเหตุให้เจริญภาวนา¹⁶

ที่กล่าวมานี้จึงเป็นอันสรุปเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้ว่า การทำบุญในพระพุทธศาสนา ก็คือการทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา ต่อไปจะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงความคิดเกี่ยวกับวิธีการทำบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทแต่ละแบบตามลำดับไป ดังต่อไปนี้

วิธีการทำบุญลำดับแรก : ทาน

ความหมายและความสำคัญของทาน

ทาน หมายถึง การให้ การบริจาค การเสียสละ

ทาน ได้รับการสรรเสริญไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า เป็นธรรมะที่สำคัญข้อหนึ่ง ความจริงแล้วการปฏิบัติสู่ความหลุดพ้นหรือนิพพานนั้น ทานเป็นเพียงธรรมะขั้นต้น คำสอนเรื่องทาน นอกจากจะปรากฏในบุญกิริยาวัตถุ 3¹⁷ ซึ่งมีทานมัยเป็นข้อแรกแล้ว ยังปรากฏในคำสอนอื่น ๆ เช่น ในสังคหวัตถุ 4¹⁸ มีทานเป็นข้อแรก และในบารมี 10¹⁹ ที่พระโพธิสัตว์

¹⁶ ช. ไผ่ศรีจิตต์ (นามแฝง) , คู่มือธรรมวิภาค , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เลียงเชียงจงเจริญ , ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) , หน้า 33.

¹⁷ “บุญกิริยาวัตถุสูตร” อังคุดตินิกาย อัฐฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 126.

¹⁸ “หัตถกสูตร” อังคุดตินิกาย อัฐฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 114.

¹⁹ ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ 33 ข้อ 1.

บำเพ็ญก่อนที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ก็มีทานเป็นข้อแรก เป็นต้น เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติสู่ความหลุดพ้นสู่การเป็นพระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้าบุคคลต้องปฏิบัติธรรมะข้อทานตั้งแต่เริ่มแรกเลยทีเดียว

ความมุ่งหมายของการทำทาน

พระพุทธโฆษาจารย์ที่ตรัสเรื่องการทำทาน มีความมุ่งหมายอยู่ 2 ประการ คือ

1. ทาน = การให้เพื่อมุ่งพอกกิเลสในใจของผู้ให้
2. ทาน = การให้เพื่อมุ่งสงเคราะห์ผู้รับ²⁰

ทั้งสองความมุ่งหมายนี้ ใช้ศัพท์ว่า “ทาน” เหมือนกัน และก็มีผู้แปลว่า “ให้” เหมือนกันด้วยคำว่าทานในที่นี้ไม่ว่าจะเป็นการให้แก่คนขอทานหรือพระสงฆ์ก็จะใช้คำว่าทานเหมือนกัน เป็นการใช้ศัพท์คำเดียวกัน แต่ความมุ่งหมายต่างกัน ในบางแห่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญทาน เพื่อกำจัดกิเลสในใจของผู้ให้นั่นเอง เช่น ทานที่มาในธรรมะหมวดบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา และในหมวดบารมี 10 คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา มีความมุ่งหมายตรงตัวในการชำระกิเลสในใจของผู้ให้ ส่วนทานที่ทรงสอนไว้ในธรรมะบางหมวดมุ่งไปในทางสงเคราะห์แก่ผู้รับ ซึ่งเป็นการส่งเสริมความสามัคคีในสังคม คือ ทำให้คนรักใคร่ นับถือกันเป็นสำคัญ เช่น คำว่า ทานในหมวดสังคหวัตถุและในหมวดทศพิธราชธรรม เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามในระดับของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จะใช้ศัพท์เรียกการทำบุญทำทานแยกจากกันโดยเด็ดขาด กล่าวคือ เวลาถวายของแก่พระสงฆ์เรียกว่า “ทำบุญ” แต่ครั้นให้ของแก่คนยากจน มักเรียกกันว่า “ทำทาน” สาเหตุที่ใช้คำต่างกันอย่างนี้ ก็เพราะการให้มี

²⁰ พ.อ.ปิ่น มุกกันต์, คำบรรยายพุทธศาสนา ฉบับฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ภาค 3, หน้า 38 - 39.

อยู่สองความมุ่งหมายดังกล่าว การให้ของแก่พระสงฆ์ ผู้ให้มุ่งหมายชำระจิตใจของตนให้สะอาดเป็นสำคัญ มิได้ถือว่าพระสงฆ์นั้นยากจนแล้วจึงให้ แต่ผู้ให้ถือเอาจิตใจของตนเองเป็นเกณฑ์ เมื่อเกิดศรัทธาต้องการบุญจึงให้ การให้ในลักษณะนี้มุ่งทำให้บริสุทธิ์สะอาด และการทำให้บริสุทธิ์สะอาดเช่นนี้ ภาษาธรรมะก็เรียกว่า ทำบุญ ดังกล่าวมาแล้ว อีกทั้งพระสงฆ์นั้นพุทธศาสนิกชนก็นิยมเรียกว่าเป็นบุญเขต คือ นาบุญ ฉะนั้น ส่วนหนึ่งที่เรียกการให้สิ่งของแก่พระสงฆ์ว่า “ทำบุญ” นั้น จึงชอบด้วยเหตุผลและเหมาะสมในทางปฏิบัติแล้ว เพียงแต่ต้องเข้าใจว่าการทำบุญในความหมายนี้หมายถึงการบำเพ็ญทาน ซึ่งเป็น 1 ใน 3 ของวิธีการทำบุญตามหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุเท่านั้น

ส่วนการให้ของแก่คนยากจน เช่น ให้แก่คนขอทาน เจตนาของผู้ให้อ่อนกว่าให้แก่พระสงฆ์ คือ เห็นแล้วคิดสงสาร จึงสละทรัพย์ของตนให้ เป็นการช่วยเหลือ การให้เพื่ออนุเคราะห์อย่างนี้ ผู้ให้ไม่ได้มุ่งจะชำระอาสวะกิเลสแต่ประการใด เพียงแต่เกิดความสงสารก็เลยให้ บางทีไม่สงสารแต่เกิดความรำคาญ ก็ให้เพื่อตัดความรำคาญนั้น การให้ประเภทนี้เจตนาของผู้ให้สุดอยู่แค่การให้เท่านั้น คำว่า “ให้” นี้ ภาษาบาลีใช้คำว่า ทาน ชาวบ้านทั่วไปจึงใช้สำนวนพูดว่า ทำทาน ซึ่งแปลว่า ทำการให้ นับว่าแปลตรงตัวทีเดียว

จากวัตถุประสงค์ของการให้ทานซึ่งมีอยู่ 2 อย่าง คือให้ทานเพื่อฟอกกิเลสในใจของตนเอง กับให้ทานเพื่อช่วยสงเคราะห์แก่ผู้รับนั้น ทั้งสองอย่างนี้เป็นบุญด้วยกัน แต่อย่างแรกเป็นการทำบุญโดยตรง คือ บุญที่เกิดจากการให้แท้ ๆ ส่วนอย่างหลังเป็นการมุ่งสงเคราะห์ บุญจะเกิดก็เกิดจากน้ำใจเมตตากรุณาอีกชั้นหนึ่ง

ในพระพุทธศาสนา ทานเป็นธรรมะที่มีความสำคัญมากในแง่ที่ช่วยทำให้จิตใจของคนเราบริสุทธิ์ เพราะว่าทานนั้นเป็นอาวุธที่ดีที่สุดใน การต่อสู้กับความโลภ ซึ่งเป็นข้อแรกในอกุศลมูล 3 ความโลภถูกหุ้มห่อด้วยความเห็นแก่ตัว เพราะเหตุที่ว่า คนยังมีความยึดถือว่าเป็น “เรา” และ “ของเรา” ทานจะช่วยทำให้ความเห็นแก่ตัวของคนเราลดน้อยลงไปด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า “...บุคคลควรกำจัดความตระหนี่อันเป็นสนิมในใจแล้วจึง

ให้ทานเถิด. . .”²¹ และในธัมมปทาคาถาได้เตือนให้เอาชนะความตระหนี่ด้วยการให้²² ในเรื่องของการให้ทานนี้ ย่อมเป็นการยากที่คนเราจะปฏิบัติธรรมะข้อทานให้ได้พอ ๆ กันกับความแรงกล้าของความโลภ และความเห็นแก่ตัวที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ในเทวดาสังยุตได้จัดทานให้เท่าเทียมกันกับการรบ²³ กล่าวคือในการให้ทานนั้นต้องต่อสู้เอาชนะความโลภให้ได้เสียก่อนที่จะสามารถทำจิตให้สละบางสิ่งบางอย่างที่มีค่าและมีประโยชน์แก่ตนเองออกไปได้ แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงว่า

“... บุคคลที่ขาดความเข้มแข็งทางจิตจะพบว่าเป็นการยากที่จะเลิกสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนเคยประพฤติปฏิบัติมา นางนกุลมุลไถตัวเล็ก ๆ ถูกผูกไว้ด้วยเถาวัลย์ที่บาง เปื่อย แม้ว่าเถาวัลย์นั้นจะบางและเปื่อยก็ตาม แต่ก็นับว่าเป็นเครื่องพันธนาการที่แข็งแรง แน่นแฟ้นไม่เปื่อย สำหรับนกตัวเล็ก ๆ แต่เชือกซึ่งเป็นเครื่องพันธนาการที่แข็งแรง ก็ไม่เป็นเครื่องพันธนาการที่แข็งแรงแน่นแฟ้นจนเกินไปสำหรับช่างตัวมีกำลัง. . .”²⁴

แม้ความตระหนี่และความประมาท (ความประมาทในที่นี้คือความไม่รู้เกี่ยวกับกรรมและสังสารวัฏ) ก็เป็นต้นเหตุขัดขวางมิให้บุคคลให้ทานได้พอ ๆ กัน ดังที่เทวดาตนหนึ่งได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคว่า “เพราะความตระหนี่และความประมาทอย่างนี้บุคคลจึงให้ทานไม่ได้”²⁵

²¹ “มัจฉริยสูตร” สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 ข้อ 88.

²² “โกธวรรค” ขุททกนิกาย ธัมมปทาคาถา เล่มที่ 25 ข้อ 27.

²³ “สารุสูตร” สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 ข้อ 97.

²⁴ “ลขุกิโกปมสูตร” มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัฏณาสก์ เล่มที่ 13 ข้อ 176 - 178.

²⁵ “มัจฉริยสูตร” สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 ข้อ 87.

แต่ถ้าบุคคลทราบว่าการให้ทานมีประโยชน์ในทางศีลธรรม ก็จะไม่ประมาทคอยแสวงหาโอกาสปฏิบัติธรรมะข้อสำคัญนี้ ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้ผลแห่งการจำแนกทานเหมือนอย่างเราผู้ไซ้ สัตว์ทั้งหลายยังไม่ให้แล้ว ก็จะไม่พึงบริโภค”²⁶

การทำทานให้บังเกิดผล : ทานสมบัติ

ทานจะบังเกิดผล คือ เป็นบุญมากน้อยเพียงใดหรือไม่ มีหลักที่จะต้องพิจารณาอยู่ 3 ประการ เรียกว่า ทานสมบัติ ได้แก่ ความถึงพร้อม หรือความพร้อมพร้อมสมบูรณ์ ซึ่งทำให้ทานที่ได้บริจาคแล้วเป็นทานอันยอดเยี่ยม มีผลมาก คือ²⁷

1. เขตสมบัติ หมายถึง บุญเขตถึงพร้อม คือ ปฏิคาหก หรือผู้รับทานเป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ประกอบด้วยคุณธรรม (บุคคล)
2. ไทยธรรมสมบัติ ไทยธรรมถึงพร้อม คือ สิ่งที่ให้เป็นของบริสุทธิ์ ได้มาโดยชอบธรรม และเหมาะสมเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ (วัตถุ)
3. จิตตสมบัติ เจตนาถึงพร้อม คือ ให้ด้วยความตั้งใจ คิดจะให้ประโยชน์แก่ผู้รับแท้จริง มีเจตนาบริสุทธิ์ทั้ง 3 กาล (คือ ก่อนให้ใจยินดี ขณะให้จิตผ่องใส ให้แล้วเบิกบานใจ)

เขตสมบัติ นอกจากหมายถึง ปฏิคาหก ผู้รับแล้ว ยังรวมถึงทายก คือ ผู้ให้ด้วย ดังนั้น ทานสมบัติข้อนี้ จึงได้แก่ บุคคลนั่นเอง การให้ทานนั้นแม้เจตนา (จิตตสมบัติ) จะดี วัตถุ (ไทยธรรม) จะดี แต่ถ้าเขตสมบัติ (บุคคล) ไม่ดี ผลทานก็ไม่เต็มที่ บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับทานจะต้องดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือ

²⁶ “ทานสูตร” ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่มที่ 25 ข้อ 204.

²⁷ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม หน้า 122 - 123.

ทายก ผู้ให้ ต้องเป็นผู้มีศีลธรรม ฉะนั้น ก่อนถวายทาน จึงมีประเพณีรับศีลก่อน

มีพระสูตรหลายสูตรด้วยกันที่ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของทายก หรือผู้ให้ไว้ กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ผู้ให้คือบุคคลที่มีศรัทธา (ความเชื่อ) ได้แก่เชื่อว่า การดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรมเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏ และเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เต็มบริบูรณ์ทั้งทางศีลธรรมและทางจิตใจ กล่าวโดยย่อ ผู้ให้ นั้น เป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์หาใช่เป็นนักวัตถุนิยมไม่ ผู้ให้ไม่ได้เป็นเพียงแคทายกเท่านั้น แต่ยังได้เป็นทานบดี (เจ้าของทาน) ด้วย

อรรถกถา มโนรทปุรณี ได้อธิบายแนวความคิดเรื่อง ทานบดี ไว้ว่าจริงอยู่ผู้ใด บริโภคของอร่อยด้วยตน ให้ของไม่อร่อยแก่บุคคลอื่นผู้นั้นชื่อว่าเป็นทาสแห่งทาน ให้ ผู้ใดบริโภคสิ่งใดด้วยตนเองให้สิ่งนั้นแหละ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นสหายแห่งทานให้ ส่วนผู้ใดตนเองเป็นผู้อยู่ด้วยของอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมให้ของอร่อยแก่บุคคลอื่นผู้นั้นชื่อว่าเป็นหัวหน้าเป็นเจ้า นอกจากนั้น ยังได้มีการอธิบายผู้ให้ว่าเป็นผู้มีได้เปิดประตู (อนาวฏทวาร) เป็นดุจบ่อที่ล้นเต็มของสมณะพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิก และยาก (โอบานภูโต) เป็นผู้มีการบริจาคอันปล่อยแล้ว (มุตตจาโค) เป็นผู้มีฝ่ามืออันชุ่ม (ปยตปาณิ) เป็นผู้ยินดีในการสละ (โวิสสุครโต) เป็นผู้ควรแก่การขอ (ยาจโยโค) เป็นผู้ยินดีในการแจกจ่ายทาน (ทานสิวิภาครโต)

ผู้ให้คือผู้ที่มีความสุขทั้งก่อนให้ทาน กำลังให้ทานและหลังให้ทานแล้ว ก่อนให้ทานเขาเป็นผู้มีความสุข ที่ได้มีโอกาสให้ทาน ขณะกำลังให้ก็เป็นผู้มีความสุขว่าได้ทำให้ผู้อื่นมีความสุขโดยได้สิ่งจำเป็นแก่ตนเอง หลังจากให้ทานแล้ว ก็ปลื้มใจว่า เราได้กระทำความดีแล้ว

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม และทำบุญแก่ผู้อื่นว่าเป็นคน 2 ตา ส่วนบุคคลที่แสวงหาโภคทรัพย์อย่างเดียว แต่ไม่ทำบุญแก่ผู้อื่น เปรียบเหมือนกับคนตาเดียว ส่วนในปรากฏสูตรแสดงว่า คนที่มีทรัพย์

มากมีเงินทองของกินของอร่อยแต่ผู้เดียว ข้อนั้นเป็นทางของคนเสื่อม²⁸

ปฏิบัติ ผู้รับ ซึ่งถือว่าสำคัญมาก พระพุทธเจ้าทรงย้ำให้รู้จักเลือกปฏิบัติ คือ ให้เลือกทำบุญในพระสงฆ์ที่ปฏิบัติชอบด้วยวินัยสิกขา และตรัสเปรียบไว้ว่า นาที่นญารก ปลุกข้าวก็ได้ข้าวน้อย นักบวชที่ไม่ตั้งใจในสิกขาวินัยก็เหมือนนาที่เต็มไปด้วยหญ้า ถึงทำบุญมากก็ได้บุญน้อย หรืออาจไม่ได้เลย สำหรับเหตุผลก็คือ การทำบุญในนักบวชที่ทุจริต ก็เท่ากับให้กำลังแก่ผู้ผิดให้มีกำลังที่จะเหยียบย่ำพระศาสนาให้ล่มจมเร็วขึ้น และการให้แก่ ปฏิภาณที่ไม่สมบูรณ์เช่นนั้น ย่อมเป็นการยากมากที่ทายกจะทำเจตนาให้บริสุทธิ์ทั้ง 3 กาล ฉะนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พุทธศาสนิกทำบุญด้วยการให้แล้ว จึงตรัสลำดับอีกว่า “วิเจยยทานุ สุกตปฺปสตุถิ - การเลือกให้ อันพระสุคตเจ้าทรงสรรเสริญแล้ว”²⁹

ไทยธรรมสมบัติ หมายถึง สิ่งของที่จะให้ ได้แก่ วัตถุ นั้นเอง บางทีเรียกคำเต็มว่า ทานวัตถุ แปลว่า ของสำหรับทาน ท่านแสดงทานวัตถุไว้ 10 อย่าง คือ³⁰

1. ข้าว หมายถึง อาหาร
2. น้ำดื่ม รวมทั้งเครื่องดื่มอันสมควรแก่สมณบริโภค
3. ผ้า เช่น ผ้านุ่ง ผ้ามห่ม ผ้าเช็ดตัว
4. ยานพาหนะ เครื่องอุปกรณ์การไป เช่น รถ คานหาม รองเท้า สงเคราะห์ปัจจัยค่าโดยสารเข้าด้วย
5. ดอกไม้

²⁸ ม. กวีวงศ์ , พุทธแบบไหนอย่างไรเป็นพุทธ , กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา , 2537) , หน้า 50 - 52.

²⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส , พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1 พิมพ์ครั้งที่ 28 , (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2526) , หน้า 24.

³⁰ อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 49.

6. ของหอม หมายถึง รูป เทียนบูชาพระ
7. เครื่องลูบไล้ หมายถึง เครื่องสุขภัณฑ์สำหรับชำระร่างกายให้สะอาดมีสบู่
ดัว เป็นต้น
8. ที่นอน เช่น เสื่อ หมอน มุ้ง
9. ที่อยู่อาศัยหรือที่พัก เครื่องรับรอง ศาลา ม้านั่ง เสนาสนะ
10. เครื่องตามประทีป มีเทียนจุดไข้แสง ตะเกียง น้ำมันตะเกียง โคมไฟ และ
ไฟฟ้า เป็นต้น

ทานวัตถุ 10 อย่างนี้ ควรถวายเป็นทานแก่ภิกษุสามเณรเพื่อใช้สอยหรือบูชาพระรัตนตรัยตามสมควร เมื่อรู้จักของควรให้แล้ว ยังต้องรู้จักเวลาที่ควรให้ด้วย เช่น จะถวายอาหารแก่พระ จะต้องถวายในเวลาที่เหมาะสมได้ ดังนี้ เป็นต้น ข้อพิจารณานี้ ถือว่าเป็นความฉลาดของผู้ให้จึงจะสำเร็จประโยชน์

สิ่งของที่ทำทานนี้ ต้องเป็นสิ่งของที่หายากหรือผู้ให้หามาได้โดยสุจริต จึงจะเป็นทานวัตถุอันประเสริฐ ทำบุญแล้วได้บุญมาก

จิตตสมบัติ เจตนาถึงพร้อม หมายถึง ความตั้งใจในการให้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อฟอกจิตของตนให้บริสุทธิ์สะอาด เจตนาในการให้ทานเรียกกันว่า จากเจตนา

เจตนาในการให้ทาน ที่ถือว่าเจตนาบริสุทธิ์เต็มที่จะต้องบริสุทธิ์ครบทั้ง 3 กาล หรือ 3 ระยะเวลา คือ³¹

³¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย , พระธัมมปัทมฐกถา แปล ภาค 5 , พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2526) , หน้า 88.

1. อุปพเจตนา หมายถึง เจตนาก่อนที่จะให้ เช่น ตั้งใจว่าพรุ่งนี้จะเลี้ยงพระ ในระหว่างเตรียมการก่อนจะถึงเวลาเลี้ยงพระจริงก็รักษาเจตนาให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ให้มีจิตใจจดจ่อต่อบุญแน่นอน

2. จาคเจตนา (มูญจนเจตนา) หมายถึง เจตนาในขณะที่ให้ เช่น ในขณะที่กำลังเลี้ยงพระ ก็มีใจอิมเอมผ่องใส ไม่ยอมให้จิตตกอยู่ในอำนาจของอกุศลมูล เป็นต้น

3. อุปปราปรเจตนา หมายถึง เจตนาหลังจากที่ให้ทานแล้ว เช่น หลังจากทำบุญเลี้ยงพระเสร็จ ก็มีจิตใจขึ้นบานในความดีของตน

แม้ถ้าบุคคลให้ทานเพียงเล็กน้อย แต่จิตใจของเขานั้นเปี่ยมไปด้วยศรัทธา บุคคลนั้นก็สามารถได้รับความสุขในโลกหน้าได้ เช่น ในอจาตทายิกาวิมาน³² ได้แสดงไว้ว่า หญิงชดสนผู้หนึ่งถวายข้าวตังแก่พระมหากัสสปะด้วยจิตใจที่เลื่อมใส ผลที่ได้รับคือนางได้บังเกิดเป็นเทพธิดาผู้มีฤทธิ์มากอยู่ ณ สวรรค์ชั้นนิมมานรดี

มีพระสูตรหลายสูตรด้วยกันที่ได้บันทึกเกี่ยวกับเจตนาในการให้ทาน หรือแรงจูงใจของการให้ทานไว้ ในทานสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ได้ระบุถึงแรงจูงใจของการให้ทานไว้ 8 ประการ คือ³³

1. บางคนหวังได้จึงให้ทาน
2. บางคนให้ทานเพราะกลัว
3. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาเคยให้แก่เรา
4. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาจักให้ตอบแทน
5. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าการให้ทานเป็นการดี

³² “อจาตทายิกาวิมาน” ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ เล่มที่ 26 ข้อ 20.

³³ “ทานสูตร” อังคุตตรนิกาย อัฐฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 121.

6. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเราหุงหากินได้ ชนเหล่านี้หุงหากินไม่ได้ เราหุงหากินได้จะไม่ให้ทานแก่ชนเหล่านี้ผู้หุงหากินไม่ได้ไม่สมควร

7. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเมื่อเราให้ทาน กิตติศัพท์อันงามย่อมพุ่งไป

8. บางคนให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่งจิต

ในทานวัตถุสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกายได้แสดงแรงจูงใจของการให้ทานไว้ 8 ประการคือ³⁴

1. บางคนให้ทานเพราะชอบพอกัน

2. บางคนให้ทานเพราะโกรธ

3. บางคนให้ทานเพราะหลง

4. บางคนให้ทานเพราะกลัว

5. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย เคยให้มาเคยทำมา เราไม่ควรให้เสียวงศ์ตระกูลดั้งเดิม

6. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเราให้ทานนี้แล้ว เมื่อตายไปจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

7. บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเมื่อเราให้ทานนี้ จิตใจย่อมเสื่อมใสความเบิกบานใจความดีใจย่อมเกิดตามลำดับ

8. บางคนให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่งจิต

ส่วนในทานสูตร ได้ยืนยันว่า

“...ในการให้ทานนั้น บุคคลผู้ไม่มีความหวังให้ทานไม่มีจิตผูกพันในผลให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่าเราตายไปแล้วจักได้เสวย

³⁴ “ทานวัตถุสูตร” อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 123.

ผลทานนี้ . . . แต่ให้ทานเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต เขาให้ทานเช่นนั้นแล้ว เมื่อ
ตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหม . . .”³⁵

แต่อย่างไรก็ดีเจตนาหรือแรงจูงใจที่ถูกต้องของการให้ทานควรจะเป็นการประดับ
ปรุงแต่งจิตเพื่อให้จิตปราศจากความโลภและความเห็นแก่ตัวนั่นเอง

เจตนาเป็นปัจจัยสำคัญ ที่จะทำให้เกิดความสะอาดแห่งจิต ที่เรียกว่าได้บุญ การ
ทำทานนั้น ถึงวัตถุที่จะให้มีมากและดีวิเศษเท่าใด ถึงพระผู้รับจะเป็นผู้บริสุทธิ์สักเพียงใด ถ้า
เจตนาของผู้ให้ทานไม่ดี ก็ได้บุญไม่เต็มที หรืออาจไม่ได้เลยก็ได้

วิธีการทำบุญลำดับที่สอง : ศิล

ความหมายและความสำคัญของศิล

“ . . . ถ้ามว่า อะไรเป็นศิล ตอบว่า เจตนาเป็นศิล เจตสิกก็เป็นศิล สังวรก็เป็น
ศิล ความไม่ก้าวล่วงก็เป็นศิล . . .”³⁶

เจตนาของบุคคลผู้เว้นจากโทษ เช่น การฆ่าสัตว์เป็นต้น หรือของผู้ปฏิบัติธรรม
ก็ตาม เรียกว่า “เจตนาศิล” ความงดเว้นของบุคคลผู้นั้นเรียกว่า “เจตสิกศิล” สำหรับ
“สังวรศิล” อธิบายได้ด้วยอาการ 5 ดังนี้ คือ ปาฏิโมกข์สังวร สติสังวร ญาณสังวร ชันติสังวร
วิริยสังวร

³⁵ “ทานสูตร” อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 49.

³⁶ วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1 , (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2508) ,

ปาฏิโมกข์สังวร คือการสำรวมระวังไม่ประพฤติล่วงข้อห้ามอันเป็นพุทธบัญญัติ
ในพระปาฏิโมกข์ (ศีล 227 ข้อ สำหรับพระภิกษุ)

สติสังวร คือมีสติในการควบคุมอินทรีย์ทั้งหลายอยู่เสมอ ใช้สติเป็นเครื่องกัน
ตันทน

ญาณสังวร คือการใช้ปัญญาที่จะลดตันทน

ขันติสังวร คือการมีความอดกลั้น ความอดทน

วิริยสังวร คือการมีความเพียร เช่น ถี้อาชีวิปาริสุทธิ เป็นต้น

ส่วนความไม่ก้าวล่วงเป็นศีลก็คือความไม่ล่วงละเมิดทางกาย และวาจาของผู้ที่
สมาทานศีลแล้ว³⁷

ศีลจะเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ต้องอาศัยความละเอียดต่อบาป (- หิริ) และความเกรง
กลัวต่อบาป (- โอตตัปปะ) เมื่อมีศีลแล้ว ผู้นั้นจะมีความสะอาดทางกาย วาจา และใจ³⁸

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ศีลก็คือข้อละเว้นจากการกระทำชั่วทั้งปวง

คำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและ
สะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้มากที่สุดก็คือ
คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวข้องการ
แสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของชุมชน การจัด
สภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของชุมชน
นั้น และแก่ความผาสุกแห่งสมาชิกทั้งปวงของชุมชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถ
บำเพ็ญกิจกรณีย์ที่ตั้งงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตตามความตกลงนับ

³⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 14 - 15.

³⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 18 - 19.

ถือของพวกตน หรือเพื่อเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุดตามอุดมการณ์ของชุมชนนั้น ตลอดจนถือกฎเกณฑ์การที่ชุมชนนั้นจะเผยแพร่อุดมการณ์ กิจการและประโยชน์สุขความดีงามของตนให้แก่ขยายกว้างขวางออกไป ศิลปินฐาน หรือขั้นต้นที่สุด ก็คือการไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะ ที่เป็นตัวคุมศีลของตน ศิลปินขั้นต้นสุดนี้ เรียกว่า ศิล 5

ระดับของศีล

ศีล มี 2 ระดับ คือ³⁹

1. ระดับทั่วไป ได้แก่ ระดับธรรมหรือระดับที่ยังเป็นธรรม คือ เป็นข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่แสดง (เทสิตะ) และบัญญัติไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่ว ที่เรียกว่า กฎแห่งกรรม ผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาศีลละเมิดศีลย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมดาของเหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรมนั้น

2. ระดับเฉพาะ ได้แก่ ระดับวินัย หรือระดับที่เป็นวินัย คือ เป็นแบบแผน ข้อบังคับที่บัญญัติ คือ วางหรือกำหนดขึ้น (บัญญัติตะ) ไว้ เป็นทำนองประมวลกฎหมายสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในชุมชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชนนั้น โดยเฉพาะผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้ จะมีความผิดตามอาญาของหมู่

ประเภทของศีลและวัตถุประสงค์ในการรักษา

ศีลได้ถูกกำหนดไว้เป็นหลายแบบ ตามวัตถุประสงค์ในการรักษา ที่สำคัญมีดังนี้

³⁹ พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต) , พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) , หน้า 431- 432.

1. ศีล 5 และวัตถุประสงค์ในการรักษา

ศีล 5 ประกอบด้วยข้อละเว้น ดังนี้⁴⁰

ข้อ 1 เว้นจากการฆ่าหรือทำลายชีวิต (ปาณาติปาตา เวมณี)

ข้อ 2 เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ให้ (อทินนาทานา เวมณี)

ข้อ 3 เว้นจากการประพฤตินิโคตติในกาม (กาเมสุมิจจาจารา เวมณี)

ข้อ 4 เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวมณี)

ข้อ 5 เว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ (สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวมณี)

ศีล 5 นี้ มุ่งให้เหมาะสมกับคฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือนทั่วไป) ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “. . . อุกกรภิกษุทั้งหลาย . . . คืออุบาสกเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต . . . อุบาสกประกอบด้วยธรรม 5 ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้แก้แค้นเจ้าครองเรือน . . . ”⁴¹ ศีลดังกล่าวนี้เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับการฝึกตน เป็นธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์

2. ศีล 8 และวัตถุประสงค์ของการรักษา

ศีล 8 ประกอบด้วย⁴²

ข้อ 1 เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป (ปาณาติปาตา เวมณี)

ข้อ 2 เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ (อทินนาทานา เวมณี)

ข้อ 3 เว้นจากการประพฤตินิโคตติพรหมจรรย์ คือรวมประเวณี (อพรมหจริยา เวมณี)

⁴⁰ “สังคีตสูตร” ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 11 ข้อ 286.

⁴¹ อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 172.

⁴² “สังฆิตตสูตร” อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 131.

ข้อ 4 เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวมณี)

ข้อ 5 เว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่ง
เสพติดให้โทษ (สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวมณี)

ข้อ 6 เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงไปแล้วจนถึงรุ่ง
อรุณของวันใหม่ (วิกาลโภชนา เวมณี)

ข้อ 7 เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็น
ข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง (นัจจคีตวาทิตวิสูกทสสนมาลาคันธวีเลปนธารณมถนทวิภูสนัญฐานา เวมณี)

ข้อ 8 เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ (คือ เว้นจากนั่งนอนเหนือเตียงตั้ง
มีเท้าสูงเกินประมาณเลยที่นั่งที่นอนอันใหญ่มีภายในใสนุ่นและสำลี)

ข้อปฏิบัติทั้งหมดนี้เป็นการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ส่วนมากใช้สำหรับ
สมาทานรักษาพิเศษในวันอุโบสถ “ . . . อุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 ประการ อันบุคคลเข้าอยู่
แล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก ฯ”⁴³ นับเป็น
ขั้นที่สองโดยมีข้อปฏิบัติบางข้อเพิ่มเติมจากขั้นต้น

3. ศีล 10⁴⁴ และวัตถุประสงค์ของการรักษา

ศีล 10 ประกอบด้วยข้อละเว้น 6 ข้อแรก และข้อที่ 9 เหมือนศีล 8 ข้อที่ 8
ส่วนข้อที่ 7 แยกเป็น 2 ข้อ และเพิ่มเติมข้อที่ 10 ดังต่อไปนี้

ข้อ 7 เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่น อันเป็นข้า
ศึกต่อพรหมจรรย์ (นัจจคีตวาทิตวิสูกทสสนา เวมณี)

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ “สิกขาบท” ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เล่มที่ 25 ข้อ 2.

ข้อ 8 เว้นจากการตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็น
เครื่องประดับตกแต่ง (มาลาคันธวิเลปนธารณมณฑทณวิภูสนัญฐานา เวมณี)

ข้อ 10 เว้นจากการรับทองและเงิน

นักบวชระดับต้นในพระพุทธศาสนารักษาระจำ ส่วนอุบาสกอุบาสิกาผู้มีความเพียรมากจะรักษาเพื่อเป็นสิ่งช่วยให้ปฏิบัติตนในขั้นสูงขึ้นไป

4. ศิล 227 และวัตถุประสงค์ของการรักษา

ศิล 227 เป็นศิลที่กำหนดไว้สำหรับบรรพชิต หรือนักบวชระดับสูงในพุทธศาสนาเพื่อละเว้นการปฏิบัติต่าง ๆ วัตถุประสงค์ของการรักษาศิล 227 ก็เพื่อข่มและกำจัดกิเลสต่าง ๆ เมื่อกิเลสถูกกำจัดให้เบาบางหรือหมดไป ประกอบกับการครองตนอย่างเหมาะสมด้วยการละเว้นการปฏิบัติต่าง ๆ ตามศิล 227 แล้ว ก็จะเป็นทางช่วยให้ปฏิบัติตนในทางสมาธิ และปัญญาได้อย่างดี

การรักษาศิล ถือเป็นการทำงานบุญโดยตรง เพราะทำในลักษณะ 2 ประการ คือ เป็นการรักษานุญเก่า และเป็นการสร้างบุญใหม่⁴⁵

เป็นการรักษานุญเก่า หมายความว่า ศิลเป็นเครื่องกีดขวางกิเลสไม่ให้กำเริบขึ้น ซึ่งจะทำให้บุญ คือ ความสะอาดแห่งจิตคงอยู่ได้ กิเลสจะกำเริบได้ ก็เพราะได้แสดงอาการออกมาในลักษณะดังนี้ เช่น กิเลสโลภะ คอยดลใจให้อยากได้ในทุกสิ่ง ยิ่งได้ลึกได้ไกลเท่าใดก็ยิ่งกำเริบ เท่ากับให้น้ำให้ปุ๋ยแก่มันนั่นเอง กิเลสโทสะ ทำให้อยากทำลายผู้อื่น ยิ่งได้

⁴⁵ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ , คำบรรยายพุทธศาสน์ ฉบับฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ภาค 3 , หน้า 79.

ฆ่าได้ทำร้าย ก็ยิ่งกำเริบหนัก เหมือนให้เชื้อแก๊สไฟ ไฟก็ยิ่งลุกลาม หรือกิเลสโมหะ ปกคลุมใจ ให้ลุ่มหลง ยิ่งถ้าไปยุ่งกับสุรานารี จนไม่มีขอบเขต โมหะก็ยิ่งทับถมเข้าไปอีก การที่กิเลสลุกลามหนักขึ้นนั้น ก็หมายความว่าบุญ คือความบริสุทธิ์สะอาดแห่งจิต ซึ่งมีอยู่แล้ว ได้ถูกรุกรานและทำลายให้เหลือน้อยลง

ดังนั้น การรักษาศีล คือ การเว้นจากการทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ ตามที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ นั้น จึงเป็นการกำจัดขอบเขตกิเลสไม่ให้กำเริบต่อไป และเป็นการ ยับยั้งการรุกรานของกิเลสไว้

เป็นการสร้างบุญใหม่ หมายความว่า การรักษาศีลนั้น สำเร็จอยู่ที่เจตนา คือ ตั้งใจ เช่น ตั้งใจดี ตั้งใจไม่ทำ ผลเกิดขึ้นตรงจุดที่ตั้งใจนี้เอง เพียงขณะจิตเดียวก็เกิดผล ทั้งนี้ เพราะจิตจะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพของจิตเองทุกครั้งที่มีการตั้งใจ ถ้าตั้งใจทำชั่ว จิตก็เลวลง ถ้าตั้งใจทำดี จิตก็ดีขึ้น ผุดผ่องขึ้น การตั้งใจรักษาศีลนั้น เป็นการตั้งใจทำความดี อย่างหนึ่ง และมีผลทำให้จิตผุดผ่องขึ้น การที่จิตเกิดความผุดผ่องนั่นเอง เรียกว่า ได้บุญ ดังนั้น คนที่รักษาศีล จึงชื่อว่า ได้ทำบุญเพิ่มขึ้น หรือได้สร้างบุญใหม่

วิธีการทำบุญลำดับที่สาม : ภาวนา

ความหมายของภาวนา

ภาวนา แปลว่า การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การ บำเพ็ญ⁴⁶ และมีคำบาลีวิเคราะห์ว่า ภาเวตพุพาดิ ภาวนา แปลว่า ธรรมที่บัณฑิตทั้งหลาย ควรทำให้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกและครั้งหลัง ๆ ให้ติดต่อกันไปเป็นนิตย์ จนถึงเจริญขึ้น ๆ เรื่อย

⁴⁶ พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวล ศัพท์ , หน้า 203.

ไป ธรรมนั้นชื่อว่า ภาวนา⁴⁷

ส่วนคำว่าภาวนามัย ซึ่งเป็นวิธีการทำบุญในลำดับที่สาม ตามหลักของบุญ กิริยาวัตตุนี แปลว่า บุญที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา ความดีที่ทำด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้ สุขสงบมีคุณธรรม เช่น เมตตาภาวนา (จิตตภาวนา) และฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทัน เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง (ปัญญาภาวนา)⁴⁸

จิตตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตาภาวนา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา เป็นต้น

วิธีเจริญภาวนา

วิธีการฝึกอบรมจิตใจให้สุขสงบมีคุณธรรม และฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทัน เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงที่เรียกว่าเจริญภาวนานี้ก็คือวิธีการที่เรียกว่า จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนานั่นเอง

⁴⁷ พระศรีวิสุทธิโสภณ , ภาวนาที่ปณี , (ชลบุรี : คณะศิษยานุศิษย์จัดพิมพ์ , 2514) , หน้า 27.

⁴⁸ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ , หน้า 203 - 204.

1. สมถภาวนา

สมถะ แปลง่าย ๆ ว่า ความสงบ แต่ที่ใช้ทั่วไปหมายถึงวิธีทำใจให้สงบ ขยายความว่า ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิถึงขั้นได้ฌานระดับต่าง ๆ จุดมุ่งหมายของสมถะคือ สมาธิ ซึ่งหมายถึงสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌาน หลักการของสมถะ คือ กำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (เรียกว่าอารมณ์) ให้แน่วแน่นจนจิตน้อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว (เรียกกันว่าจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง หรือจิตมีอารมณ์เดียว) ความแน่วแน่นหรือตั้งมั่นแห่งจิตนี้เรียกว่า สมาธิ เมื่อสมาธิแนบสนิทเต็มที่แล้ว ก็จะเกิดภาวะจิตที่เรียกว่าฌาน ซึ่งแบ่งเป็นระดับต่าง ๆ ระดับที่กำหนดเอารูปธรรมเป็นอารมณ์ เรียกว่า รูปฌาน หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ฌาน มี 4 ชั้น ระดับที่กำหนดเอาอรูปธรรมเป็นอารมณ์ เรียกอรูปฌาน มี 4 ชั้น ทั้งรูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 เรียกรวมกันว่าสมาบัติ 8 ภาวะจิตในฌานนั้น เป็นภาวะที่สุขสงบผ่องใส ไม่มีความเศร้าหมองขุ่นมัว ไม่มีสิ่งรบกวนให้สะดุด หรือติดข้องอย่างใด ๆ เรียกว่าปราศจากนิวรณ์ อนุโลมเรียกว่าเป็นความหลุดพ้นจากกิเลสตลอดเวลาที่ยังอยู่ในฌานนั้น ๆ (แต่เมื่อออกจากฌานแล้ว กิเลสกลับมีได้อย่างเดิม จึงเรียกว่าเป็นวิกขัมภณนิโรธ หรือวิกขัมภณวิมุตติ คือดับกิเลส หรือหลุดพ้นด้วยเอาสมาธิข่มไว้) นอกจากฌานแล้ว สมถะยังมีผลพลอยได้ที่สืบเนื่องจากฌานนั้นอีก คือ อาจทำให้เกิดความสามารถพิเศษที่เรียกว่าอภิญญา 5 อย่าง ได้แก่ แสดงฤทธิ์ได้ อ่านใจคนอื่นได้ ระลึกชาติได้ มีฤทธิ์พิศดารทิพย์⁴⁹

อย่างไรก็ดี เมื่อกล่าวอย่างกว้าง ๆ สมถะก็คือ การทำใจให้สงบหรือการทำจิตให้เป็นสมาธิและบางครั้งอาจหมายถึงตัวสมาธินั้นเอง เพราะไม่ว่าจะเจริญสมถะจนได้ฌานสมาบัติ หรืออภิญญาเป็นผลสำเร็จสูงพิเศษเพียงใดก็ตาม เนื้อแท้ของสมถะหรือตัวสมถะ

⁴⁹ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) , หน้า 305.

หรือแก่นของสมณะที่ให้ผลเช่นนั้น ก็คือ สมณินั่นเอง

2. วิปัสสนาภาวนา

วิปัสสนา แปลง่าย ๆ ว่า การเห็นแจ้ง หรือวิธีทำให้เกิดการเห็นแจ้ง⁵⁰ หมายถึงปัญญาที่สามารถเห็นรูปร่างนาม โดยอาการต่าง ๆ เป็นพิเศษ เรียกว่า วิปัสสนาภาวนา หมายความว่า ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดการเห็นแจ้ง รู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมัน คือ ให้เข้าใจตามความเป็นจริงหรือตามที่ตั้งเหล่านั้นมันเป็นของมันเอง ถึงขั้นเปลี่ยนท่าทีต่อโลกและชีวิตใหม่ ทั้งท่าทีแห่งการมอง การรับรู้ การวางจิตใจและความรู้สึกทั้งหลาย ความรู้ความเข้าใจถูกต้องที่เกิดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในระหว่างการปฏิบัตินั้นเรียกว่า ญาณ ซึ่งมีอยู่หลายระดับ ซึ่งในระดับสุดท้ายจะเป็นการรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง อันเป็นระดับในโลกุตตระ

การบำเพ็ญสมณะและวิปัสสนา เป็นวิธีการสร้างความสะอาดแก่จิตโดยตรง เป็นบุญกิริยาวัตถุแท้ จุดสำคัญที่สุดคือการพิจารณาไตรลักษณ์ เมื่อเห็นความจริงแก่ใจแล้วสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งตัวตนด้วย ล้วนแต่ตกอยู่ในลักษณะอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เช่นนี้แล้วจิตจะคลายความยึดมั่นในตัวตน เพราะยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ความโลภ ความโกรธจึงเกิดขึ้น ที่โลกก็โลภเอามาให้ตน ที่โกรธก็เพราะขัดใจที่เขาทำไม่ดีแก่ตน เข้าคุกติดตารางหรือตกนรกอเวจีก็เพราะตัวตนนี้เอง

วิปัสสนา คือ การใช้ปัญญาเข้าไปวิจัยใน “ตัวตน” นั้น จนเห็นความจริงว่าสิ่งที่เรายึดถือว่าตัวตน นั้น ความจริงมันเป็นอนัตตา คือ ไม่ใช่ตัวตน (และไม่ใช่ใคร) เมื่อตัวตนถูกละลายลงไปแล้ว ความโลภก็ไม่มี ความโกรธก็ไม่มี ความหลงก็ไม่มี เพราะไม่รู้จะมี

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน , หน้า 306.

ไปทำไม ในเมื่อ “ตัวตน” ไม่มีเสียแล้ว จุดนี้เองที่เป็นจุดละกิเลสได้ของผู้ปฏิบัติ⁵¹

การให้ผลของบุญ

ความดีทุกอย่างที่คนเราทำไว้ แม้จะไม่ให้ผลในปัจจุบันทันตา แต่ก็เป็นที่ไม่สูญเปล่า ความดีเหล่านี้จะรวมกันเข้าปรุงแต่งจิตใจให้ดีขึ้น สิ่งนี้คือ บุญวาสนา บุญเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมส่งผลปรุงแต่งใจให้มีคุณภาพดีขึ้น คือตั้งมั่นไม่หวั่นไหว บริสุทธิ์ ผุดผอง สว่างไสว อิ่มเอิบ ไม่กระสับกระส่าย ไม่ตั้งเครียด นุ่มนวลควรแก่การใช้งาน และบุญที่เกิดขึ้น ยังสามารถสะสมเก็บไว้ในใจได้อีกด้วย

เพื่อความชัดเจนในเรื่องการให้ผลของบุญ จะได้จำแนกการให้ผลของบุญตามวิธีการทำบุญแต่ละวิธี คือ ทาน ศีล และภาวนา ดังนี้

การให้ผลของทาน

มีพระสูตรหลายสูตรด้วยกันที่ระบุถึงการให้ผลของทานไว้ เช่น ในมาฆสูตรได้ยืนยันว่า “...บุคคลตั้งมั่นในยัญ (ทาน) นี้แล้ว ย่อมละโทษโทษเสียได้...”⁵²

ในทานานิสังสสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการให้ผลหรืออานิสงส์ของทาน 5 ประการ กับสีหเสนาบดีว่า ผู้ให้ทาน ย่อมได้รับอานิสงส์ 5 ประการ ใน 5 ประการนั้น 4

⁵¹ พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ , คำบรรยายพุทธศาสนา ฉบับฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ภาค 3 , หน้า 90.

⁵² “มาฆสูตร” ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เล่มที่ 25 ข้อ 363.

ประการแรกเป็นผลที่เห็นได้ในปัจจุบัน ส่วนประการสุดท้ายเป็นผลอันเห็นได้ในสัมปรายภพ คือ⁵³

1. ผู้ให้ยอมเป็นที่รักที่ชบใจของคนเป็นอันมาก
2. คนเป็นอันมากยอมพอใจคบเขา
3. ชื่อเสียงอันดีงามยอมพุ่งขจรไป
4. ผู้ให้ยอมแก้ตัวกล้า ไม่เก้อเขินในที่ประชุม
5. เมื่อสิ้นชีพลง เขาย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

สีหเสนาบดี เป็นเจ้าชายแห่งนครเวสาลี ซึ่งมีเชื้อเจ้าอยู่ถึง 7,707 พระองค์ เมื่อถึงคราวจะเลือกนายทัพ (เสนาบดี) เจ้าทั้งหมดได้ประชุมปรึกษารือกันว่าใครหนอควรเป็นนายทัพ ได้มองเห็นคุณสมบัติของสีหราชกุมารว่าเป็นผู้สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของเหล่าทหาร และประชาชนไว้ได้จึงพร้อมใจกันเลือกสีหราชกุมารเป็นเสนาบดี เพราะพระองค์ทรงเป็นทานบดีนั่นเอง⁵⁴

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ได้ระบุถึงผลของทานไว้ 7 ประการ (ที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน 6 ประการและที่จะพึงได้ในสัมปรายภพอีก 1 ประการ) คือ⁵⁵

1. พระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่ออนุเคราะห์ ย่อมอนุเคราะห์คนที่มีศรัทธา เป็นทานบดียินดีให้ความสนับสนุนก่อน
2. พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อเขาไปหา ย่อมเข้าไปหาคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดียินดีให้ความสนับสนุนก่อน

⁵³ “ทานานิสังสสูตร” อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 35.

⁵⁴ วคิน อินทสระ , สาระสำคัญแห่งมงคล 38 เล่ม 2 , หน้า 12.

⁵⁵ “สีหสูตร” อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 54.

3. พระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อรับ ย่อมรับของคนที่มีศรัทธาเป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุนก่อน
4. พระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อแสดงธรรม ย่อมแสดงธรรมแก่คนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุนก่อน
5. กิตติศัพท์อันงามของคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุนเพียงจรไป
6. คนที่มีศรัทธา เป็นทานบดียินดีให้ความสนับสนุนเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ ก็ตาม เช่น กษัตริย์บริษัท พราหมณ์บริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมเป็นผู้แก้แค้นถ้าไม่แก้เขินในเวลาเข้าไป
7. คนที่มีศรัทธา เป็นทานบดีให้ความสนับสนุน เมื่อตายไปพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ในสัปปริสทานสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงผลของสัปปริสทาน (ทานของคนดี) ไว้ดังต่อไปนี้⁵⁶

สัตบุรุษครั้นให้ทานด้วยศรัทธาแล้ว ในที่ที่ผลของทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มากมีโภคะมาก และเป็นผู้มีรูปงาม นาดู น่าชม ประกอบด้วยผิวพรรณงดงามอย่างยิ่ง

ครั้นให้ทานโดยเคารพแล้วในที่ที่ผลของทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเขามีบุตร ภรรยา ทาส คนใช้หรือคนงานก็ตามบุคคลเหล่านั้นย่อมสนใจพึงยอมเสียหู่ฟัง ย่อมตั้งจิตรับรู้คำสั่ง

ครั้นให้ทานเหมาะสมแล้ว ในที่ที่ผลของทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขาเขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมากและความต้องการทั้งหลายของเขาที่เกิดขึ้นตามกาลย่อมบริบูรณ์

⁵⁶ “สัปปริสทานสูตร” อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 148.

ครั้นให้ทานด้วยจิตอนุเคราะห์แล้ว ในที่ที่ผลของทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และจิตของเขาย่อมโน้มไปเพื่อบริโภคมกคุณ 5 สูงยิ่งขึ้น

ครั้นให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่นแล้ว ในที่ที่ผลของทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มากมีโภคะมาก และความลุ่มจมแห่งโภคะของเขา ย่อมไม่มาจากที่ไหน ๆ คือ จากไฟ จากน้ำ จากพระราชา จากใจ หรือจากทายาท (ผู้รับมรดก) ซึ่งไม่เป็นที่รัก

ทานที่ให้ผลมาก มีดังนี้

ทานที่ประกอบด้วยองค์ 5

ในอิสัสตถสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่ามหาบพิตร หากว่า กุลบุตรออกจากเรือนตระกูลใด ๆ จะเป็นนักบวชหรือเป็นบรรพชิตก็ตาม และกุลบุตรนั้นเป็นผู้มีองค์ 5 อันละได้แล้ว ทั้งเป็นผู้ประกอบด้วยองค์ 5 ทานที่ให้แล้วในกุลบุตรนั้น ย่อมเป็นทานมีผลมาก องค์ 5 อันกุลบุตรนั้นละได้แล้ว คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา ส่วนองค์ 5 อันกุลบุตรนั้นประกอบพร้อมแล้ว คือ ศีลขันธ สมาธิขันธ ปัญญาขันธ วิมุตติขันธ และวิมุตติญาณทัสสนขันธ ซึ่งล้วนแต่เป็นของพระอเสชะ กุลบุตรนั้นเป็นผู้ประกอบแล้วด้วยองค์ 5 เหล่านี้ ทานที่ให้แล้วในกุลบุตรผู้มีองค์ 5 อันละได้แล้ว ทั้งเป็นผู้ประกอบแล้วด้วยองค์ 5 ดังกล่าว ย่อมมีผลมาก⁵⁷

ทานที่ถวายแด่พระสงฆ์

ในยชมานสูตร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เมื่อมนุษย์ทั้งหลายปรารถนาบุญ บุญอยู่ กระทำบุญมีอุปธิเป็นผล ทานที่ให้แล้วในที่ไหนมีผลมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ทานผู้ปฏิบัติดี 4 จำพวก ทานผู้ตั้งอยู่ในผล 4

⁵⁷ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 ข้อ 135.

จำพวก นั่นคือ พระสงฆ์ เป็นผู้ปฏิบัติตรง ประกอบด้วยปัญญาและศีล เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้ เป็นสัตว์ปรารถนาบุญ บูชาอยู่ กระทำบุญมีอุปธิเป็นผล ทานที่ให้แล้วในสงฆ์นี้มีผลมาก⁵⁸

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ได้บันทึกการให้มหาทานที่พระโพธิสัตว์เมื่อเกิดเป็นเวลา มพราหมณ์ได้กระทำไว้ดังต่อไปนี้⁵⁹

เราได้ให้มหาทานอย่างนี้ คือ ได้ให้ถาดทองเต็มด้วยรูปียะ 84,000 ถาด รูปียะ เต็มด้วยทอง 84,000 ถาด ถาดสำริดเต็มด้วยเงิน 84,000 ถาด ให้ช้าง 84,000 เชือก มีเครื่องประดับล้วนเป็นทอง มีธงทองครอบด้วยชายทอง ฯลฯ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงข้าว น้ำ ของเคี้ยว ของบริโภค เครื่องลูบไล้ ที่นอน ก็ในทานนั้น ไม่มีใครเป็นพระทักษิณชนบุคคล ใคร ๆ ไม่ชำระทักษิณานั้นให้หมดจด

- ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้ทานผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ (พระโสดาบัน) ผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่ามหาทานที่เวลามพราหมณ์ให้แล้ว
- ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้ทานผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิร้อยท่านบริโภค มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้ทานผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิผู้เดียวบริโภค
- ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระสกทาคามีผู้เดียวบริโภคมีผลมากกว่าทานที่บุคคล เชื่อเชิญให้ทานผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิร้อยท่านบริโภค
- ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระสกทาคามีร้อยท่านบริโภค มีผลมากกว่าทานที่ บุคคลเชื่อเชิญให้พระสกทาคามีผู้เดียวบริโภค
- ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระอนาคามีผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่าทานที่บุคคล เชื่อเชิญให้พระสกทาคามีร้อยท่านบริโภค

⁵⁸ สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่มที่ 15 ข้อ 262.

⁵⁹ “เวลามสูตร” อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 224.

- ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระอนาคามีร้อยท่านบริโภคนั้น มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระอนาคามีผู้เดียวบริโภคนั้น
- ทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์ผู้เดียวบริโภคนั้น มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระอนาคามีร้อยท่านบริโภคนั้น
- ทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์ร้อยท่านบริโภคนั้น มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์ผู้เดียวบริโภคนั้น
- ทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปเดียวบริโภคนั้น มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์ร้อยท่านบริโภคนั้น
- ทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้าร้อยรูปบริโภคนั้น มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปเดียวบริโภคนั้น
- ทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าบริโภคนั้น มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้าร้อยรูปบริโภคนั้น
- ทานที่บุคคลถวายให้ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขบริโภคนั้น มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าบริโภคนั้น
- การที่บุคคลสร้างวิหารถวายสงฆ์ผู้มาจาก 4 ทิศ มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขบริโภคนั้น
- การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ มีผลมากกว่าทานที่บุคคลสร้างวิหารถวายสงฆ์ผู้มาจาก 4 ทิศ
- การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบท คืองดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ งดเว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ
- การที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงเวลาสุดคมของหอม มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบท คือ งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ งดเว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- และการที่บุคคลเจริญอนิจจังสัญญาแม้เพียงเวลาลัดนิ้วมือ (ซึ่งนำไปสู่นิพพาน) มีผลมากกว่าการที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงเวลาสุดคมของหอม

การทำบุญอุทิศส่วนกุศล

ในด้านจริยธรรม พุทธปรัชญาถือว่าการสงเคราะห์ญาติ เป็นหลักปฏิบัติที่เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง แต่การสงเคราะห์ญาตินี้ไม่ได้หมายเอาเฉพาะการให้ความช่วยเหลือในลักษณะสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ญาติผู้ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น แต่หมายรวมถึงการสงเคราะห์ญาติผู้ล่วงลับไปสู่ปรโลกแล้วด้วย การสงเคราะห์ญาติผู้ตายไปแล้วทำได้ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ซึ่งพุทธปรัชญาถือว่าเป็นหน้าที่ที่พึงกระทำอย่างหนึ่งของผู้อยู่ครองเรือน การสอนเรื่องการทำบุญอุทิศให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว จัดเป็นหลักฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ยืนยันถึงความเชื่อในความมีอยู่จริงของภพภูมิต่าง ๆ ของพุทธปรัชญา ไม่ใช่ภพภูมิที่มีอยู่เพียงในระดับ “สวรรค์นอก นรกในใจ” เท่านั้น

ปัญหาในเรื่องนี้มีอยู่ว่า ก็เมื่อเราไม่รู้ว่ญาติของเราตายแล้วไปเกิดเป็นอะไรอยู่ที่ไหน บุญกุศลที่เราทำแล้วอุทิศไปให้จะไปถึงญาติได้อย่างไร ญาติของเราจะได้รับจริงหรือไม่ ถ้าได้รับจริงจะได้รับในลักษณะอย่างไร ถ้าเขาไม่ได้รับบุญกุศลของเราจะสูญหายไปหรือไม่ ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจจะกระจ่างขึ้นเมื่อได้พิจารณาข้อความใน อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ตอนที่พระไตรปิฎกภาษาไทยตั้งชื่อว่า ชาณฺสฺโสณีสฺสูตร⁶⁰

เรื่องมีอยู่ว่า พราหมณ์ชื่อชาณฺสฺโสณีสฺ ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับและได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

ท่านพระโคตมผู้เจริญพวกข้าพเจ้าได้นามว่าเป็นพราหมณ์ ย่อมให้ท่านโดยเชื่อว่าท่านที่ให้แล้วนี้ต้องสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้ว ขอญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วจงบริโภคน้ำนี้ ท่านพระโคตมผู้เจริญ ท่านนั้นย่อมสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วหรือไม่ ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นย่อมได้บริโภคน้ำนั้นหรือไม่

⁶⁰ สุนทร ฤกษ์ , พุทธปรัชญาเถรวาท , (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2535) , หน้า 341 - 342. (อัดสำเนา)

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรพราหมณ์ ทานนั้นย่อมสำเร็จในฐานะที่ควร ย่อมไม่สำเร็จในฐานะที่ไม่ควร

ทานพระโคตมผู้เจริญ ในฐานะที่ควรเป็นไฉน ในฐานะที่ไม่ควรเป็นไฉน

ดูกรพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ โลกอยากได้ของผู้อื่น มีจิตปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นผิด บุคคลนั้นเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงนรก เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในนรกนั้น ย่อมตั้งอยู่ในนรกนั้นด้วยอาหารของสัตว์นรก ดูกรพราหมณ์ ดังกล่าวนี้อัสนะในฐานะที่ไม่ควร ทำให้ทานไม่สำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่อย่างนั้น

ดูกรพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นผิดบุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานนั้น ย่อมตั้งอยู่ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานนั้นด้วยอาหารของผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ดูกรพราหมณ์ ดังกล่าวนี้อัสนะในฐานะที่ไม่ควร ทำให้ทานไม่สำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่อย่างนั้น

ดูกรพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ จากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มีความโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นชอบ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมตั้งอยู่ในมนุษย์นั้นด้วยอาหารของมนุษย์ ดูกรพราหมณ์ ดังกล่าวนี้อัสนะในฐานะที่ไม่ควรทำให้ทานไม่สำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่อย่างนั้น

ดูกรพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นชอบ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของพวกเทวดา เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในเทวโลกนั้น ย่อมตั้งอยู่ในเทวโลกนั้นด้วยอาหารของเทวดา ดูกรพราหมณ์ ดังกล่าวนี้อัสนะในฐานะที่ไม่ควร ทำให้ทานไม่สำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่อย่างนั้น

ดูกรพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ มีความเห็นผิด บุคคลนั้นเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงเปรตวิสัย เขาย่อมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในเปรตวิสัยนั้น

ยอมตั้งอยู่ในเปรตวิสัยนั้น ด้วยอาหารของสัตว์ผู้เกิดอยู่ในเปรตวิสัย หรือมิตร
อำมาตย์หรือญาติสาโลหิตของเขายอมอุทิศไปให้ซึ่งบุญกุศลที่เกิดจากการบริจาค
ทานจากโลกนี้เขายอมเลี้ยงอัตภาพอยู่ในเปรตวิสัยนั้น ย่อมตั้งอยู่ในเปรตวิสัยนั้น
ด้วยปัตติทานมัยนั้น ดูกรพราหมณ์ ดังกล่าวนี้คือฐานะที่ควร ทำให้ทานสำเร็จ
แก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่อย่างนั้น

ท่านพระโคตมผู้เจริญ ก็ถ้าญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ไม่เข้าถึงฐานะนั้น
ใครเล่าจะบริโภคนั้น

ดูกรพราหมณ์ ญาติสาโลหิตแม่เหล้าอื่นของทายกนั้น ที่เข้าถึงฐานะนั้นมีอยู่
ญาติสาโลหิตเหล่านั้นยอมบริโภคนั้น

ท่านพระโคตมผู้เจริญ ก็ถ้าญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ไม่เข้าถึงฐานะนั้น
และญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วแม่เหล้าอื่นของทายกนั้น ก็ไม่เข้าถึงฐานะนั้น
ใครเล่าจะบริโภคนั้น

ดูกรพราหมณ์ โดยกาลเวลาที่ (บุคคลท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ) ชานานเช่นนี้
เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลจะไม่มีญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วอยู่เลย อีกประการหนึ่ง
แม่ทายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล

ท่านพระโคตมผู้เจริญ ย่อมตรัสกำหนดแม่ฐานะที่ไม่ไร้ผลหรือ

ดูกรพราหมณ์ เรากล่าวกำหนดแม่ฐานะที่ไม่ไร้ผล ดูกรพราหมณ์ บุคคลบาง
คนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์... มีความเห็นผิด บุคคลนั้นยอมให้ข้าว น้ำ ผ้า
ยานพาหนะ พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องตาม
ประทีปแก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหาย
ของช้าง

ดูกรพราหมณ์ การที่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์... มีความเห็นผิด ทำให้เขาผู้ตาย
ไปเข้าถึงความความเป็นสหายของช้างด้วยกรรมนั้น การที่เขาให้ข้าว น้ำ ผ้า
ยานพาหนะ พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่อง
ตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ ทำให้เขาได้ ข้าว น้ำ มาลา และเครื่องอลังการ
ต่าง ๆ ในกำเนิดเป็นช้างนั้นด้วยกรรมนั้น

ดูกรพราหมณ์ อึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ . . มีความเห็นผิด บุคคลนั้นย่อม ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของม้า . . ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของโค . . ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของสุนัข . .

ดูกรพราหมณ์ การที่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ . . มีความเห็นผิด ทำให้เขาผู้ตาย ไปเข้าถึงความความเป็นสหายของสุนัขด้วยกรรมนั้น การที่เขาให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ ทำให้เขาได้ข้าว น้ำ มาลา และเครื่องอลังการต่าง ๆ ในกำเนิดสุนัขนั้นด้วยกรรมนั้น

ดูกรพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤตินอกใจ จากการพูดเท็จ ไม่มีความโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นชอบ ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้นเมื่อตายแล้ว ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของมนุษย์ . .

ดูกรพราหมณ์ การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ . . มีความเห็นชอบ ทำให้เขาผู้ตายไปเข้าถึงความเป็นสหายของมนุษย์ด้วยกรรมนั้น การที่เขาให้ข้าว น้ำ . . . และเครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ ทำให้เขาได้เบญจกามคุณอันเป็นของมนุษย์ในมนุษยโลกนั้น ด้วยกรรมนั้น

ดูกรพราหมณ์ อึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ . . มีความเห็นชอบ ให้ข้าว น้ำ . . และเครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ บุคคลนั้น เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดา . .

ดูกรพราหมณ์ การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ . . มีความเห็นชอบ ทำให้เขาผู้ตายไปเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาด้วยกรรมนั้น การที่เขาให้ข้าว น้ำ . . และ เครื่องตามประทีปแก่สมณพราหมณ์ ทำให้เขาได้เบญจกามคุณอันเป็นทิพย์ในเทวโลกนั้นด้วยกรรมนั้น ดูกรพราหมณ์ แม้นตายก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ นาอัศจรรย์ไม่เคยได้ทราบมาก่อน ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้อที่แม่ท่ายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผลนี้ การให้ทานเป็นสิ่งควรทำโดยแท้ ควรกระทำศรัทธาให้เกิดขึ้นในการให้ทานโดยแท้
 ดูกรพราหมณ์ เป็นเช่นนั้น แม่ท่ายกก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล⁶¹

จากข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พราหมณ์ชาณุสโสณี ดังที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า มีแต่ผู้ที่ไปเกิดเป็นเปรตเท่านั้นที่สามารถได้รับส่วนบุญที่ญาติทำบุญด้วยการบริจาคทานแล้วอุทิศไปให้ ถ้าเขาตายแล้วไปเกิดในนรก เป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นมนุษย์หรือเป็นเทวดา เขาก็ไม่ได้รับส่วนบุญที่มีผู้ทำแล้วอุทิศให้

ตามทรรคนะของพุทธปรัชญา มนุษย์แต่ละคนได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน ในแต่ละชาติที่เกิดเป็นมนุษย์นั้นย่อมมีบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย พี่น้อง และญาติใกล้ชิดอื่น ๆ อยู่มากบ้างน้อยบ้าง แม้ในชาติปัจจุบันญาติใกล้ชิดผู้ล่วงลับไปแล้วของเขาจะไม่ได้รับส่วนกุศลที่เขาบริจาคทานแล้วอุทิศไปให้ เพราะไม่มีใครไปเกิดเป็นเปรต ญาติของเขาในชาติอื่น ๆ ที่ตายไปเกิดเป็นเปรตจะต้องมีอยู่อย่างแน่นอน ญาติเหล่านั้นย่อมจะได้รับส่วนกุศลที่เขาอุทิศไปให้ นั่น แต่ข้อนี้มีเงื่อนไขว่า ผู้อุทิศส่วนกุศลนั้นจะต้องใจกว้างไม่อุทิศเจาะจงญาติผู้ล่วงลับไปแล้วคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะถ้าเจาะจงญาติคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ญาติคนนั้นเท่านั้นจะได้รับส่วนกุศล หากเขาเกิดอยู่ในภูมิแห่งเปรตที่รับส่วนกุศลได้ส่วนญาติคนอื่นแม้อยู่ในฐานะที่จะรับได้ก็ไม่ได้รับเพราะผู้ให้ไม่ได้ให้⁶²

⁶¹ อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต เล่มที่ 24 ข้อ 166 , อ้างถึงใน สุนทร ฤ รังษี พุทธปรัชญาเถรวาท , หน้า 342 - 345.

⁶² เรื่องเดียวกัน , หน้า 345 - 347.

ถ้าบุญกุศลที่เราทำแล้วอุทิศไปให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วไม่มีญาติคนใดได้รับเลย เพราะไม่มีญาติเกิดอยู่ในเปรตวิสัย บุญกุศลของเราจะไม่สูญหายไปไหนดังที่พระพุทธองค์ ตรัสว่า แม้ตายก็เป็นผู้ไม่ไร้ผล คือตายก็ยังคงเป็นเจ้าของบุญนั้น หรือบุญกุศลนั้นก็ยังคง เป็นของผู้ทำอยู่นั่นเอง ความจริงแม้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วของเราก็ได้รับส่วนกุศลที่เราทำ แล้วอุทิศไปให้ บุญของเราก็ไม่ได้หมดสิ้นหรือสิ้นเปลืองไปแม้แต่น้อย ตรงกันข้าม บุญของ เรากลับเพิ่มพูนมากขึ้น การให้ส่วนบุญต่างจากการให้วัตถุสิ่งของ ในการให้วัตถุสิ่งของแก่ผู้ อื่นเราเห็นได้ชัดว่าวัตถุสิ่งของที่เป็นทรัพย์สินของเราสิ้นเปลืองร่อยหรอลงไป แต่การให้ส่วน บุญยิ่งให้มากเรากลับยังมีบุญมากขึ้น

เพราะฉะนั้น การทำบุญด้วยการบริจาคทานอุทิศให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วตาม คติของพระพุทธศาสนานั้น มีแต่ผลดีโดยส่วนเดียว ซึ่งอาจจะกล่าวสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้⁶³

1. ในส่วนของทายก คือผู้ให้ การบริจาคทานเป็นการกำจัด หรือบรรเทา มัจฉริยะหรือความตระหนี่ อันเป็นกิเลสอย่างหนึ่งให้ลดน้อยลง และเป็นการเพิ่มพูนทาน บารมีให้มีมากขึ้น ซึ่งย่อมทำให้ก้าวเข้าไปใกล้ความหลุดพ้นจากทุกข์ คือ พระนิพพานยิ่งขึ้น
2. ถ้าการบริจาคทานนั้น เพื่ออุทิศส่วนบุญให้ญาติผู้ใหญ่ เช่น บิดามารดา ผู้ ล่วงลับไปแล้ว ย่อมเป็นการแสดงถึงคุณธรรมคือความรักและความกตัญญูกตเวที ของผู้ บริจาคที่มีต่อผู้เป็นบุพพการีของตน
3. ถ้าการบริจาคทานนั้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้ญาติอื่น ๆ นอกจากบิดามารดา ย่อมเป็นการแสดงออกซึ่งญาติธรรม คือ การสงเคราะห์บุคคลผู้เป็นญาติตามควรแก่คติวิสัย และความสามารถซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าการสงเคราะห์ญาติเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง
4. การบริจาคทานในพระภิกษุสงฆ์ผู้มีศีล ย่อมได้ชื่อว่าช่วยหนุนบำรุงพระ ศาสนาให้ดำรงยั่งยืนอยู่ต่อไป เป็นการอนุเคราะห์แก่หมู่ชนผู้จะเกิดมาในภายหลัง ให้มี โอกาสได้เห็นแสงสว่างแห่งสัมมาธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศไว้ นอกจากนั้นยังเป็นการ

⁶³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 349.

ให้กำลังแก่พระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์แก่ตนเอง และสั่งสอนผู้อื่นให้ได้ปฏิบัติตามเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ของแต่ละบุคคลต่อไป

การให้ผลของศีล

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ดูกรอานนท์ ก็แลศีลเป็นกุศล มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นผล มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นอานิสงส์⁶⁴

ตรัสไว้ที่อื่นอีกก็มีว่า “ดูกรคฤหบดีทั้งหลาย อานิสงส์แห่งศีลสมบัติ ของผู้มีศีล 5 ประการ” คือ

1. บุคคลในโลกนี้ เป็นผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยศีลย่อมได้ประสบกองแห่งโภคะใหญ่ มีความไม่ประมาทเป็นเหตุ
2. กิตติศัพท์อันงามของผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมพุ่งไป
3. ผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล จะเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมเป็นผู้องอาจไม่เคอะเขินเข้าไป
4. ผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา
5. ผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล หลังจากตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์⁶⁵

นอกจากนี้การให้ผลของศีลยังมีในประการอื่นอีกเช่น มีความเป็นที่รักที่ชอบใจเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยนัยว่า “ภิกษุทั้งหลายหากภิกษุพึงหวังว่าเราพึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่องของสรรพหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลายเถิด”⁶⁶

⁶⁴ อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต เล่มที่ 24 ข้อ 1.

⁶⁵ ทีฆนิกายมหาเวคค์ เล่มที่ 10 ข้อ 150.

⁶⁶ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่มที่ 12 ข้อ 65.

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีข้อความกล่าวถึงคุณของการรักษาศีลไว้ว่า เว้นศีลใดเสียแล้วที่พึงอื่นของกุลบุตรในพระศาสนาหาไม่ ใครเล่าจะพึงกล่าวกำหนดอานิสงส์ของศีลนั้นได้ น้ำ คือศีลย่อมชำระมลทินอันใดของสัตว์มีชีวิตในโลกนี้ แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือแม่น้ำคงคาก็ดี ยมุนาก็ดี สรรภูก็ดี สรัสวดีก็ดี แม่น้ำอจิรวดีก็ดี มหิก็ดี หาอาจชำระมลทินอันนั้นได้ไม่ ศีลที่บุคคลรักษาดีแล้วเป็นอริยศีลนี้ มีความเย็นยิ่งนักย่อมระงับความเร่าร้อน อันใดของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ได้ ลมเจือฝนก็ระงับความเร่าร้อนอันนั้นไม่ได้ และแม่แก่นจันทร์แดงก็ระงับไม่ได้ สร้อยคอดมุกดาาก็ไม่ได้ แก้วมณีก็ไม่ได้ รัศมีอ่อน ๆ แห่งจันทร์ก็ไม่ได้ กลิ่นที่เสมอด้วยกลิ่นศีล ซึ่งฟุ้งไปได้ในที่ตามลมและที่ทวนลมเท่า ๆ กัน จักมีแต่ที่ไหน สิ่งอื่นที่จะเป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือจะเป็นประตูในอันที่จะยังสัตว์ให้เข้าสู่พระนครนิพพาน อันเสมอด้วยศีล จักมีแต่ที่ไหน พระราชาทรงประดับแล้วด้วยมุกดาและมณี ก็ยังงามไม่เหมือนนักพรตผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีลแล้วงาม ศีลย่อมกำจัดภัยมีอัตตานุภาพภัยเป็นต้นได้ โดยประการทั้งปวง ศีลย่อมยังชื่อเสียงและความรุ่งเรืองให้เกิดแก่ผู้มีศีลทุกเมื่อ⁶⁷

สำหรับบุคคลที่ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในศีล 5 ข้อ ซึ่งเป็นศีลระดับชาวบ้าน หรือศีลพื้นฐานที่มนุษย์ควรมีโดยไม่ล่วงละเมิด ย่อมได้รับผลหรืออานิสงส์แห่งการรักษา ดังนี้

ลักษณะที่ 1 มีอานิสงส์โดยย่อ 7 ประการ คือ

1. มีร่างกายสมส่วน ไม่พิการ
2. เป็นคนแก่กล้า ปราดเปรียวว่องไว มีกำลังมาก
3. ผิวพรรณเปล่งปลั่งสดใส ไม่เศร้าหมอง

⁶⁷ วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1 , หน้า 20 - 21.

4. เป็นคนอ่อนโยน มีวาจาไพเราะ เป็นเสน่ห์แก่คนทั้งหลาย
5. ศัตรูทำร้ายไม่ได้ ไม่ถูกฆ่าตาย
6. มีโรคภัยเบียดเบียนน้อย
7. ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน

ลักษณะที่ 2 มีอำนาจโดยย่อ 7 ประการ คือ

1. ย่อมมีทรัพย์สมบัติมาก
2. แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมได้โดยง่าย
3. โภคทรัพย์ที่ได้ส่วยแล้วย่อมยังยืนถาวร
4. สมบัติไม่ฉิบหายเพราะโจรภัย อัคคีภัยและอุทกภัย เป็นต้น
5. ย่อมได้อริยทรัพย์
6. ย่อมไม่ได้ยินและไม่รู้คำว่า “ไม่มี”
7. อยู่ที่ไหนย่อมเป็นสุข เพราะไม่มีใครเบียดเบียน

ลักษณะที่ 3 มีอำนาจ โดยย่อ 7 ประการ คือ

1. ไม่มีศัตรูเบียดเบียน
2. เป็นที่รักของคนทั้งหลาย
3. มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
4. ไม่ต้องเกิดเป็นหญิงหรือเป็นกะเทยอีก
5. เป็นผู้มั่งง่า มีอำนาจมาก
6. มีอินทรีย์ 5 บริบูรณ์
7. มีความสุข ไม่ต้องทำงานหนัก

ลักษณะที่ 4 มีอำนาจโดยย่อ 7 ประการ คือ

1. มีอินทรีย์ 5 ผ่องใส
2. มีวาจาไพเราะ มีโรพินสมาสมาเป็นระเบียบดี

3. มีร่างกายสมส่วนบริบูรณ์ ผิวพรรณเปล่งปลั่ง
4. มีกลิ่นปากหอมเหมือนกลิ่นดอกบัว
5. มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป
6. ไม่ติดอ่าง ไม่เป็นใบ้
7. มีริมฝีปากแดงระเรื่อและบาง

ลักษณะที่ 5 มีอานิสงส์โดยย่อ 6 ประการ คือ

1. รู้กิจการอดีต อนาคต ปัจจุบันได้รวดเร็ว
2. มีสติตั้งมั่นทุกเมื่อ
3. มีความรู้มาก มีปัญญามาก
4. ไม่บ้า ไม่ใบ้ ไม่มัวเมาหลงไหล
5. มีวาจาไพเราะ มีน้ำคำเป็นที่น่าเชื่อถือ
6. มีความซื่อสัตย์สุจริตทั้งกาย วาจา ใจ⁶⁸

การให้ผลของภาวนา

จุดประสงค์ของภาวนา ก็เพื่อฝึกอบรมจิตใจให้เกิดความสงบที่เรียกกันว่าสมาธิ และฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์

เรื่องการให้ผลของภาวนานี้ก็จะแยกพิจารณาตามวิธีเจริญภาวนาที่กล่าวมาแล้ว คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ดังนี้

การให้ผลของสมถภาวนา

⁶⁸ วิจิตร สมบัติบริบูรณ์ , เบญจศีล - เบญจธรรม , (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธนาคารกรุงเทพ จัดพิมพ์ , 2534) , หน้า 48 - 51.

ในการประกอบกรณงานทุกชนิดย่อมมีจุดหมายปลายทาง และผลแห่งการกระทำ ในการบำเพ็ญสมณภาวนาก็เช่นกัน ย่อมมีจุดหมายและผลแห่งการบำเพ็ญนั้นด้วย จุดมุ่งหมายและผลแห่งการบำเพ็ญสมณภาวนา คือ ฌาน⁶⁹

คำว่า “ฌาน” หมายถึง การเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่ เป็นอัปนาสมาธิ ภาวะจิตสงบปราณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรมหลัก เมื่อเจริญสมณภาวนาจนได้ฌาน หรือมีสมาธิดีแล้ว สมาธิย่อมมีประโยชน์แก่ผู้บำเพ็ญ⁷⁰

การให้ผลของสมณภาวนา หรือประโยชน์ของสมาธินี้ มีดังต่อไปนี้⁷¹

ก. ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรืออุดมคติทางศาสนา : ประโยชน์ที่เป็นความมุ่งหมายแท้จริงของสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนา คือ เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งแห่งการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด อันได้แก่ความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

ข. ประโยชน์ด้านการสร้างความสามารถพิเศษเหนือสามัญวิสัย ได้แก่ การใช้สมาธิระดับฌานสมาบัติเป็นฐานทำให้เกิดฤทธิ์และอภิญญาชั้นโลกีย์อย่างอื่น ๆ คือ หูทิพย์ ตาทิพย์ ทายใจคนอื่นได้ ระลึกชาติได้ จำพวกที่คนปัจจุบันเรียกว่า ESP (Exctrasensory Perception)

ค. ประโยชน์ในด้านสุขภาพจิตและการพัฒนาบุคลิกภาพ เช่น ทำให้เป็นผู้มีจิตใจและมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง สงบ เยือกเย็น สุขภาพนี้ม่นวล สดชื่น ผ่องใส กระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า เบิกบาน งามสง่า มีเมตตากรุณา มองดูรู้จักตนเอง

⁶⁹ พระศรีวิสุทธิโสภณ , ภาวนาที่ปณี , หน้า 52.

⁷⁰ พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ , หน้า 60.

⁷¹ พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต) , พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) , หน้า 833 - 835.

และผู้อื่นตามความเป็นจริงเตรียมจิตใจให้อยู่ในสภาพพร้อมและง่ายแก่การปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี รู้จักทำให้สงบและสะกดยั้งผ่อนเบาความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจได้

ง. ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

1) ใช้ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย หายเครียด เกิดความสงบ หายกระวนกระวาย ยั้งหยุดจากความก่อกวนวิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ออกสบายและมีความสุข

2) เป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำกิจทุกอย่าง เพราะจิตที่เป็นสมาธิ แน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลื่อนลอยเสีย ย่อมช่วยให้เรียน ให้คิด ให้ทำงานได้ดี การงานก็เป็นไปโดยรอบคอบ ไม่ผิดพลาด และป้องกันอุบัติเหตุได้ดี เพราะเมื่อมีสมาธิก็ย่อมมีสติกำกับอยู่ด้วย

3) ช่วยเสริมสุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ ร่างกายกับจิตใจอาศัยกัน และมีอิทธิพลต่อกัน ปุถุชนทั่วไปเมื่อกายไม่สบาย จิตใจก็พลอยอ่อนแอเศร้าหมองซุนมัว ครั้นเสียใจไม่มีกำลังใจ ก็ยิ่งซ้ำให้โรคทางกายนั้นทรุดหนักลงไปอีก แม้ในเวลาที่ยังป่วยเป็นปกติ พอประสบเรื่องราวให้เศร้าเสียใจรุนแรง ก็ล้มป่วยเจ็บไข้ไปได้ ส่วนผู้มีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ เมื่อเจ็บป่วยกายก็ไม่สบายอยู่แค่ว่าเท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งกว่านั้นกลับใช้ใจที่สบายมีกำลังจิตเข้มแข็งนั้นหันกลับมาส่งอิทธิพลบรรเทาหรือผ่อนเบาโรคทางกายได้อีกด้วย

โดยสรุปการฝึกอบรมเจริญสมาธิ ซึ่งปรากฏในสมาธิภาวนาสูตร มีวัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ดังนี้⁷²

1. สมาธิภาวนาที่เจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทิฏฐธรรมสุขวิหาร (การอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน)

⁷² อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ 21 ข้อ 41.

2. สมาธิภาวนาที่เจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อการได้ญาณทัสสนะ (ทิพยจักขุ) ซึ่งเป็นโลกียอภิญญา
3. สมาธิภาวนาที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติและสัมปชัญญะ
4. สมาธิภาวนาที่เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย”

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงอานิสงส์ของสมาธิภาวนาไว้ 5 ประการดังนี้คือ⁷³

1. มีทิวฐธรรมสุขวิหาร (ความอยู่สำราญในภพปัจจุบัน) เป็นอานิสงส์ ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนา (คือระดับฌาน) สำหรับพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ทำกิจเพื่อความหลุดพ้นเสร็จสิ้นแล้ว ไม่ต้องใช้ฌานเพื่อบรรลุมิธรรมใด ๆ ต่อไปอีก อ่างพระพุทธพจน์ว่า “ฌานเหล่านี้เรียกว่าเป็นทิวฐธรรมสุขวิหาร ในวินัย (ระบอบหรือแบบแผน) ของพระอริยะ”
2. มีวิปัสสนาเป็นอานิสงส์ ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนาก็ได้ หรือขั้นอุปะจาระก็พอได้แต่ไม่โปร่งนัก ประโยชน์ข้อนี้ใช้สำหรับพระเสขะและปุถุชน อ่างพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง”
3. มีอภิญญาเป็นอานิสงส์ ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนาสำหรับผู้ได้สมาบัติ 8 แล้ว เมื่อต้องการอภิญญา ก็อาจทำให้เกิดขึ้นได้ อ่างพระพุทธพจน์ว่า “จิตนุมนวลควรแก่งาน จะน้อมจิตไปเพื่อประจักษ์แจ้งด้วยอภิญญา ซึ่งธรรมที่พึงประจักษ์แจ้งด้วยอภิญญาอย่างใด ๆ ก็ถึงความเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้ ในเมื่อเหตุมีอยู่”
4. มีภพพิเศษเป็นอานิสงส์ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนาสำหรับปุถุชน ผู้ได้ฌานแล้วและฌานมิได้เสื่อมไปเสีย ทำให้ได้เกิดในพรหมโลก อ่างพระพุทธพจน์ว่า

⁷³ วิสุทธิมรรค แปล ภาค 2 ตอน 2 , (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ,2512) ,

“เจริญปฐมฌานขั้นปริตตกุศลแล้ว เกิดที่ไหน ย่อมเข้าร่วมพวกเทพพรหมปาริสาชชา”
อย่างไรก็ดี แม้สมาธิขั้นอุปจารก็สามารถให้ภพพิเศษ คือ กามาวจรสวรรค์ 6 ได้

5. มีนิโรธเป็นอานิสงส์ ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนา สำหรับ
(พระอรหันต์หรือพระอนาคามี) ผู้ได้สมาบัติ 8 แล้ว ทำให้เสวยความสุขอยู่ได้โดยไม่มีจิต
(คือดับความคิดเสีย) ตลอดเวลา 7 วัน อ่าง ญาณในนิโรธสมาบัติ ในปฏิสัมภิทามัคค์

จากที่กล่าวมาแล้วในเรื่องของการให้ผลของสมถภาวนาจะเห็นได้ว่าสมถภาวนา
เป็นหลักปฏิบัติที่มีอำนาจส่งผลอย่างสูงสุดให้ได้บรรลุเพียงฌานและอภิญญา สำเร็จเป็น
“ฌานลาภีบุคคล” และ “อภิญญาลาภีบุคคล” เท่านั้น⁷⁴

การให้ผลของวิปัสสนาภาวนา

วิปัสสนาภาวนา ก็คือหลักการบำเพ็ญเพื่อให้เกิดภาวนามัยปัญญาสามารถเห็น
ขั้น 5 หรือรูปนามเป็นพิเศษ โดยอาการต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแห่งพระไตรลักษณ์ คือ
อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ และในการบำเพ็ญนั้น ผู้บำเพ็ญจะต้อง
กระทำให้ติดต่อกันไปโดยไม่ขาดสายจึงจะได้ผล คือ สามารถจะตัดกิเลสเป็นขั้นไปตามภูมิที่
ตนได้บรรลุ คือ โลกุตตรภูมิทั้ง 4 อันได้แก่

- โสตาปันนโลกุตตรภูมิ
- สกทาคามีโลกุตตรภูมิ
- อนาคามีโลกุตตรภูมิ
- อรหัตตโลกุตตรภูมิ

ในที่สุดด้วยอำนาจแห่งการบำเพ็ญวิปัสสนาภาวนานี้ ผู้บำเพ็ญจะมีโอกาสได้

⁷⁴ พระศรีวิสุทธิโสภณ , ภาวนาที่ปณี , หน้า 192.

บรรลุประอรหัตตผล สำเร็จเป็นพระอรหันตอริยบุคคลในพระบวรพุทธศาสนา ซึ่งเป็น
โลกุตตรภูมิขั้นสุดท้าย⁷⁵

การให้ผลของบุญโดยองค์รวม

ผลของบุญย่อมหลั่งไหลไปรวมอยู่ที่ผู้บำเพ็ญ เหมือนแม่น้ำน้อยใหญ่ทั้งหลาย
ไหลลงไปรวมอยู่ในมหาสมุทร เรียกว่า อานิสงส์ของบุญมีลักษณะ อยู่ 4 ประการ คือ⁷⁶

1. อานุภาพ บุญฤทธิ์ที่ส่งเสริมผู้บำเพ็ญบุญ ให้เป็นที่นิยมนับถือของมวลชน
โดยจงใจมวลชนเมื่อได้พบเห็นผู้มีบุญให้เกิดความชื่นชมยินยมนับถือ ฟังเห็นในพระพุทธพจน์
ที่ตรัสกับนายฉันทิยะว่า “บุญย่อมยินดีรับรองผู้ทำบุญ เช่นเดียวกับญาติมิตรสหายยินดีรับ
รองญาติที่อยู่แรมนานมาแต่ไกลด้วยความสวัสดิ์”

2. อภินิหาร อำนาจของบุญที่เชิดชูผู้บำเพ็ญขึ้นเป็นอัจฉริยะบุคคลบันดาลให้
มีผู้คนปรบมือให้หรือยกนิ้วให้ว่าเป็นคนมีน้ำหนักร านาเคารพยำเกรง สมควรแก่การบูชายก
ย่อง อำนาจบุญนี้นับเป็นอิทธิพลจงใจคนให้ชื่นชมยินดี ดังในพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับจิตคฤห
บดีว่า “บุคคลมีศรัทธาสมบุรณ์ด้วยศีล เือบอ้อมด้วยศและโภคสมบัติจะไปในถิ่นใด ๆ ย่อม
มีผู้เคารพบูชาในถิ่นนั้น ๆ”

3. ศิริสมบัติ สมบัติคือมิ่งขวัญสง่าราศีดีเด่นเป็นพิเศษที่เกิดแต่บุญ เป็นเสน่ห์
ดึงดูดจิตใจคนให้เข้าหาผู้มีบุญ

4. บุญวาสนา กิริยาที่จิตใจอยู่แรมนานกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จนคุ้นเคยเกิดสันดาน
สืบต่อมาเรียกว่า วาสนา ส่วนกิริยาที่จิตใจอยู่แรมนานกับความดีจนคุ้นเคยติดสันดานดีสืบ
ต่อมา เรียกว่า บุญวาสนา คนมีบุญวาสนา แม้เกิดในถิ่นไม่เจริญบุญวาสนาก็จะช่วยส่งให้
ไปอยู่ในถิ่นเจริญ มีการศึกษาดี มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูงส่ง ละทิ้งเพื่อน ๆ ไว้ให้คงย้าย

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน , หน้า 217 - 220.

⁷⁶ ชัยวัฒน์ อัตพัฒน , หลักพุทธศาสนา , (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
รามคำแหง , 2525) , หน้า 173 - 174.

โคลนอยู่ตามเดิม เขาเป็นเหมือนม้าฝีเท้าดี ทั้งม้าฝีเท้าเลวไปเสีย นี่คือนิสงส์ของบุญบารมี คนจะแข่งอะไรแข่งได้ แข่งไม่ได้ก็แต่บุญวาสนา

พระพุทธเจ้าได้สรรเสริญเรื่องอานภาพแห่งบุญไว้ว่า⁷⁷

1. ชุมทรัพย์คือบุญ ย่อมให้สมบัติอันน่าใคร่ทุกอย่างแก่ทวยเทพและมนุษย์ ผลใด ๆ ก็ตามที่เทวดาและมนุษย์ปรารถนา ผลนั้น ๆ ย่อมสำเร็จมาจากบุญทั้งสิ้น
 2. ความมีผิวพรรณงาม ความมีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน ความมีรูปสวย ความยิ่งใหญ่ ความมีบริวารมากผลทั้งหมดนี้ก็ได้ด้วยชุมทรัพย์คือบุญ
 3. ความเป็นใหญ่ในประเทศ (ปเทศราชย์) ความเป็นอิสระและความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันเป็นที่รักที่ต้องการ ตลอดถึงความเป็นพระราชาในหมู่เทพทั้งหมดนี้ก็สำเร็จด้วยบุญ
 4. มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ตลอดถึงนิพพานสมบัติ ก็สำเร็จได้ด้วยบุญ
 5. ความเป็นผู้ได้รับความชำนาญในวิชาและวิมุติ เพราะได้อาศัยมิตรที่ดีและประกอบความเพียรด้วยปัญญาอันแยบยลนี้ก็สำเร็จด้วยบุญ
 6. ปฏิสัมภทา วิโมกข์ สากบารมี ปัจเจกโพธิและพุทธภูมิย่อมสำเร็จด้วยบุญ
- ดังนี้

บุญเป็นมงคลอันสูงสุด ดังนี้ คือ⁷⁸

1. บุญอำนวยประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาลให้แก่บุคคลผู้ได้ทำไว้ในโลกนี้โลกหน้า จนกระทั่งถึงพระนิพพาน

⁷⁷ วติน อินทสระ , สารสำคัญแห่งมงคล 38 เล่ม 1 , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร , 2514) , หน้า 131 - 132.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 9 - 10.

2. เป็นมหากุศลมีผลอันล้ำเลิศทำให้เกิดแต่ความสวัสดิ์ ในที่ทุกสถานและในกาลทุกเมื่อ
3. เป็นเสปียงทั้งภพนี้และภพหน้า ในเมื่อยังไม่ถึงพระนิพพาน
4. เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลได้ประสบพบแต่ความสุข ความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ นานาประการ
5. จัดสรรปันแบ่งให้บุคคลได้สมบัติ 3 ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ

การให้ผลของบุญกับการเกิดใหม่

ในคำสอนของพระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงการเกิดและการตายไว้ 2 นัย คือ การเกิดและการตายแบบข้ามภพข้ามชาติ และการเกิดและการตายแบบชั่วขณะจิต การเกิดตายนัยแรกเป็นการเกิดตายของมนุษย์ตามที่เข้าใจกันทั่วไป ส่วนการเกิดตายนัยหลังเป็นการเกิดตายที่กำหนดเอาการเกิดดับของจิตเป็นหลัก⁷⁹

การเกิดใหม่ที่จะกล่าวถึงในหัวข้อนี้ เป็นการกล่าวถึงการเกิดใหม่ตามนัยแรกคือ การเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติ

ความคิดเรื่องการเกิดใหม่ มักจะต้องควบคู่ไปกับความคิดเรื่องกรรมอยู่เสมอ ดังนั้นจึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดเรื่องกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ให้พอเป็นพื้นฐานที่จะศึกษาเรื่องการให้ผลของบุญกับการเกิดใหม่ก่อน ดังนี้

คำว่า “กรรม” ที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า “กฤ” หมายถึง กระทำ สำหรับ

⁷⁹ สุนทร ธีรังษี, พุทธปรัชญาเถรวาท, หน้า 193.

“กรรม” ตามความหมายของศัพท์บาลี ได้แก่ การกระทำอันเนื่องด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ หรือเจตนาอันเองเป็นตัวกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “. . . ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่า เจตนาอันนั้นแหละเป็นกรรม. . .”⁸⁰

ในพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญาอธิบายว่า กรรมหรือพฤติกรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นกายกรรม วาจากรรมหรือมโนกรรมที่ประกอบขึ้นด้วยเจตนา เรียกว่า กรรม และกรรมดังกล่าวนี้จะจัดว่า เป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ขึ้นอยู่กับเจตนาที่กระทำว่าเป็นเจตนาดี หรือชั่ว การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ มักจะเกิดจากเจตนาแทบทั้งสิ้น แต่ในบุคคลบางจำพวก เช่นพระอรหันต์ ซึ่งสามารถละสิ้นซึ่งกิเลส ตัณหา หรือสังโยชน์แล้ว กิจกรรมอันเกิดจากบุคคลประเภทนี้ แม้เกิดจากเจตนา ก็ไม่จัดอยู่ในประเภทกรรม แต่เรียกว่า “กิริยา” “กรรม” ตามความหมายของศัพท์บาลี ได้แก่ การกระทำอันเนื่องด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ หรือเจตนาอันเองเป็นตัวกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “. . . ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่า เจตนาอันนั้นแหละเป็นกรรม. . .”⁸¹

ในพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญาอธิบายว่า กรรมหรือพฤติกรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นกายกรรม วาจากรรมหรือมโนกรรมที่ประกอบขึ้นด้วยเจตนา เรียกว่า กรรม และกรรมดังกล่าวนี้จะจัดว่า เป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ขึ้นอยู่กับเจตนาที่กระทำว่าเป็นเจตนาดี หรือชั่ว การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ มักจะเกิดจากเจตนาแทบทั้งสิ้น แต่ในบุคคลบางจำพวก เช่นพระอรหันต์ ซึ่งสามารถละสิ้นซึ่งกิเลส ตัณหา หรือสังโยชน์แล้ว กิจกรรมอันเกิดจากบุคคลประเภทนี้ แม้เกิดจากเจตนา ก็ไม่จัดอยู่ในประเภทกรรม แต่เรียกว่า “กิริยา” เพราะกิเลสคือ โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรม ท่านจะได้เด็ดขาดสิ้นเชิงแล้ว จะไม่มีผลหรือวิบากในทางศีลธรรมแก่ผู้กระทำอีกต่อไป ผลที่เกิดจากเจตนา เรียกว่า ผลกรรม

⁸⁰ “นิพเพติกสูตร” อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 334.

⁸¹ “นิพเพติกสูตร” อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต เล่มที่ 22 ข้อ 334.

หรือวิบากกรรม แต่กิริยาไม่มีผลที่เรียกว่าวิบาก ถ้าจะมีผลเกิดขึ้น ผลนั้นก็เพียง “ปฏิกิริยา” เท่านั้น

กรรมเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งแห่งสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิด กรรมก่อให้เกิดวิบากแห่งกรรม กรรมทุกอย่างที่เกิดจากเจตนา นั้น แม้จะเล็กน้อยเพียงใดจะต้องมีผลตกตามมาเสมอไป ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “. . . กรรมทุกอย่างที่นรชนสั่งสมไว้แล้วย่อมมีผลเสมอไป ขึ้นชื่อว่ากรรมแม้จะเล็กน้อยที่จะไม่ให้ผลเป็นอันไม่มี. . .”⁸² และที่สำคัญ คือบุคคลใดก่อกรรมชนิดใดไว้ ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม บุคคลนั้นย่อมจะได้รับผลเช่นนั้น ตามที่พุทธศาสนิก ผู้มีความเชื่อในกฎแห่งกรรมเชื่อมั่นว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “. . . บุรุษทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมเหล่านั้นในตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น. . .”⁸³

ตามพระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นถึงความยุติธรรมของกฎแห่งกรรมอันเป็นกฎแห่งธรรมชาติ ทุกคนจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และยอมรับว่าความทุกข์ยากที่ได้รับ เป็นความยุติธรรมของธรรมชาติที่มอบให้แก่มนุษย์ผู้ยังเวียนว่ายตายเกิด และเมื่อพบว่า มีผู้ที่กำลังทำชั่วอยู่ในปัจจุบัน แต่กลับได้รับผลดีมากมายทั้งลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หลั่งไหลเข้ามาในชีวิต ก็จะเข้าใจได้ว่า คนที่ทำความชั่วจะต้องได้รับผลกรรมชั่วนั้นอย่างแน่นอนในชาติภพต่อไป และบุคคลที่กระทำแต่ความดี แต่กลับมีชีวิตที่ทุกข์ยากในปัจจุบันก็จะทำให้สามารถหาคำตอบได้ว่า เป็นเพราะผลแห่งกรรมชั่วในอดีตที่บันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น โดยที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และการชดใช้กรรมที่ตนได้กระทำโดยไม่ทุณทรายนัก แสดงให้เห็นถึงการตระหนักในความรับผิดชอบต่อการกระทำซึ่งตนได้เจตนาเลือกที่จะกระทำ

⁸² ขุททกนิกาย ชาดกภาคที่ 1 เล่มที่ 27 ข้อ 2054.

⁸³ “จุลลลเสฏฐิชาดก” ขุททกนิกาย ชาดกภาคที่ 1 เล่มที่ 27 ข้อ 294.

ความคิดเรื่อง “การเกิดใหม่” นี้ พุทธปรัชญาเห็นว่าเป็นการตอบปัญหาที่มีเหตุผลอย่างมาก เป็นสิ่งที่ชี้ให้มนุษย์ได้เห็นและเข้าใจถึงความยุติธรรมของธรรมชาติ เพราะว่ามนุษย์มักจะมีปัญหาและข้อสงสัยเกี่ยวกับชีวิตอยู่เสมอว่า ทำไมคนเราจึงมีชีวิตที่แตกต่างกัน เช่น บางคนเกิดในตระกูลสูงศักดิ์ เป็นเจ้าหญิงเจ้าชาย หรือเป็นเศรษฐี บางคนเกิดเป็นยากจนเชื่องช้า บางคนเฉลียวฉลาดเป็นอัจฉริยะ แต่บางคนโง่เขลามีปัญญาทึบ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากการให้ผลของกรรมนั่นเอง

แต่การให้ผลของกรรมนี้ก็มิใช่ที่จะเป็นไปอย่างตรงไปตรงมา การให้ผลของกรรมยังมีความสลับซับซ้อน ในบางครั้งบุคคลทำกรรมชนิดเดียวกัน แต่ได้รับผลแตกต่างกัน คนหนึ่งได้รับผลดี อีกคนหนึ่งกลับตรงกันข้าม ถ้ามิได้พิจารณาอย่างละเอียดก็อาจจะทำให้เข้าใจผิดว่า เป็นความคิดที่ขัดแย้งกับความเชื่อที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” แต่เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกกลงไปก็จะพบว่า มีบางกรณีที่เป็นไปได้ พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายดังนี้⁸⁴

1. บุคคลที่ทำความชั่ว เมื่อตายไปต้องตกนรก เป็นเพราะเคยทำกรรมชั่วที่ให้ผลเป็นทุกข์ไว้ในกาลก่อน และมีมิชฌาทิฏฐิเมื่อใกล้ตาย และในโลกปัจจุบันก็ยังทำกรรมชั่วประเภทนี้อีก เขาก็ต้องรับกรรมในชาตินี้ และชาติต่อไปในอนาคต
2. คนที่ทำความชั่ว แต่ได้ไปสวรรค์เมื่อตายแล้ว เป็นเพราะในอดีตเคยทำกรรมดีที่ได้ผลเป็นสุขไว้ หรือสัมมาทิฏฐิพร้อมในเวลาตาย กรรมชั่วที่เขาทำก็จะให้ผลเป็นทุกข์ในชาติต่อไป
3. คนที่ทำความดี ย่อมเข้าสู่สวรรค์ เพราะกรรมดีในอดีตส่งผลเป็นสุขไว้ กรรมดีชาตินี้จะให้ผลต่อไป
4. คนที่ทำความดี แต่ตายแล้วต้องตกนรก เป็นเพราะเคยทำความชั่วไว้ในกาล

⁸⁴ มัชฌิมนิกาย อุपरินิชาตสูตร เล่มที่ 14 ข้อ 612.

ก่อน หรือมีความคิดเป็นมิจชาติปฏิฐิตอนใกล้ตาย แต่กรรมดีที่เขาทำในปัจจุบันจะให้ผลที่เป็นสุขแก่เขาในกาลต่อไป

จะเห็นได้ว่า กรรมมีบทบาทที่สำคัญที่สุดในการเกิดในอนาคตของบุคคลไม่ว่าในอนาคตเขาจะทำอะไร จะอยู่ ณ ที่แห่งใด ก็ขึ้นอยู่กับธรรมชาติแห่งกรรมที่เขาได้กระทำทั้งในอดีตและปัจจุบัน แน่แน่นอนที่บุคคลผู้ประกอบแต่กรรมดีละทิ้งความชั่ว เขาย่อมจะไปเกิดในดินแดนแห่งสุคติ และผู้ประกอบแต่กรรมชั่วก็จะไปเกิดในดินแดนแห่งทุคติ แต่การทำกรรมดีและชั่วนี้ยังไม่ใช่หลักเกณฑ์ที่จะนำไปเป็นเครื่องทำนายอนาคตของบุคคลได้อย่างแน่นอน เพราะฉะนั้นหน้าที่ของกรรมนั้นค่อนข้างจะซับซ้อน ดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง

แต่ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม กรรมดีไม่อาจจะให้ผลแล้ว กรรมชั่วก็ไม่อาจจะให้ผลดีได้ และบุคคลไม่อาจจะใช้เวลาเพียงชาติเดียวในการที่จะรับผลแห่งวิบากกรรมของตนเองได้หมด กรรมนั้นจึงส่งให้บุคคลเหล่านั้นไปเกิดใหม่ เพื่อที่จะได้รับผลแห่งกรรมของตนเองอย่างที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้

พระพุทธศาสนาเชื่อว่า ไม่มีใครที่ยังตกอยู่ในสังสารวัฏจะมีความดีหรือความชั่วเพียงอย่างเดียว ปุถุชนยังไม่สามารถกำจัดความทะยานอยากหรือตัณหาของตนให้หมดสิ้นลงได้ ดังนั้นตลอดเวลาในชีวิตจึงมีการสั่งสมกรรมทั้งดีและชั่ว ดังนั้น แม้ว่า คนที่ทำความชั่วแต่ได้ขึ้นสวรรค์ก็เป็นเพราะกรรมดีที่เขาได้กระทำไว้ในอดีต เพิ่งจะประสบโอกาสที่จะส่งผลหรือเพราะเหตุว่า ในขณะที่เขากำลังตกอยู่ในภาวะจิต ใกล้จะถึงแก่ความตาย จิตใจของเขาคิดถึงกรรมดีหรือมีจิตเป็นสัมมาปฏิฐิติตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติ ในทำนองเดียวกัน การที่คนทำกรรมดี แต่ปรากฏว่าต้องตกนรกหรือทนทุกข์ทรมานหลังจากตายไปแล้ว ที่เป็นเช่นนั้น ไม่ใช่เพราะกรรมดีเป็นต้นเหตุ แต่เป็นเพราะกรรมชั่วที่เขาทำไว้ในอดีตเข้ามาเป็นอารมณ์ของจิตในขณะที่ใกล้จะดับจิต หรือเพราะว่าจิตใจของเขาในขณะที่ใกล้ตายเป็นไปในทางมิจชาติปฏิฐิติตายแล้วจึงไปเกิดในทุคติ กรรมที่บุคคลนึกถึงหรือเข้ามาเป็นอารมณ์ของจิตในขณะที่ใกล้ตายนี้ เรียกว่า “อาสันนกรรม” กรรมนี้จะมียุทธบาทต่อการเกิดใหม่ในอนาคตของบุคคลที่ใกล้ตาย ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักแห่งกรรมไว้ว่า “ผู้

ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหวานพีชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น” ย่อมเป็นความจริงตลอดกาล การให้ผลของบุญก็ไปเป็นตามกฎแห่งกรรมดังกล่าวมานี้ เพราะบุญนั้นก็คือ กุศลกรรม การให้ผลของบุญก็คือการให้ผลของกรรมที่เป็นกุศลกรรมนั่นเอง

เมื่อได้ทำความเข้าใจในเรื่องกรรมและการเกิดใหม่มาพอสมควรแล้ว ต่อไปก็ต้องทำความเข้าใจก่อนว่าเมื่อมนุษย์ตายแล้วไปไหน เมื่อพิจารณาจากคติ 5 ก็จะพบว่าทางไปหรือที่ไปหลังจากตายแล้วของมนุษย์ ที่เรียกว่า คติ 5 ตามที่ปรากฏในมหาสีนหาทสูตร ได้กล่าวถึง โดยเรียงลำดับจากภาวะที่มีความทุกข์มากที่สุดไปหาภาวะที่มีความสุขมากที่สุด คือ จากภาวะของนรกไปหาภาวะของเทวดา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เรียงลำดับจากภาวะที่มีความทุกข์มากที่สุดไปหาภาวะที่มีความทุกข์น้อยที่สุด เพราะภาวะของเทวดานั้น แม้จะมีความสุขมากที่สุดแต่เนื่องจากเป็นภาวะที่ผูกโยงอยู่กับสังสารวัฏ จึงไม่พ้นจากสังสารทุกข์ ส่วนภาวะที่หลุดพ้นจากทุกข์แห่งสังสารวัฏโดยสิ้นเชิง คือ ภาวะแห่งนิพพานนั้น พระพุทธเจ้าทรงเรียงลำดับไว้สุดท้าย อาจเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้⁸⁵

⁸⁵ สุนทร ฤกษ์ , พุทธปรัชญาเถรวาท , หน้า 250.

ตามทรรคนะของพุทธปรัชญา เมื่อกิเลสยังมีอยู่ เมื่อกิเลสยังไม่ถูกกำจัดให้หมดสิ้นไป บุคคลตายแล้วเกิดอีก ดังที่พระมหาโกฏฐิตะเรียนถามพระสารีบุตรว่า “ความเกิดในภพใหม่ในอนาคต มีได้อย่างไร” พระสารีบุตรตอบว่า “ความยินดียิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชาเป็นเครื่องกางกัน มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ความเกิดในภพใหม่ในอนาคตมีได้อย่างไร” ข้อความนี้แสดงอวิชาและตัณหาซึ่งเป็นกิเลสเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สัตว์ตายแล้วต้องเกิดอีก แต่การจะไปเกิดที่ไหนและมีสภาพของชีวิตในภพใหม่เป็นอย่างไรนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกิเลส แต่ขึ้นอยู่กับกรรมที่เคยได้กระทำไว้ในชีวิตที่ผ่านมา⁸⁶ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“... ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับ

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน , หน้า 265.

ผลของกรรมมีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เขา
 กระทำกรรมใดไว้ เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม เขาย่อมเป็นผู้รับผลของกรรม
 นั้น . . . ดูกรภิกษุทั้งหลาย การอุบัติของสัตว์ย่อมมีเพราะกรรมอันมีแล้วด้วย
 ประการดังนี้แล คือ เขาย่อมอุบัติด้วยกรรมที่เขาทำได้ ผัสสะอันเป็นวิบากย่อม
 กระทบเขาผู้อุบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เขาย่อมกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผล
 ของกรรมด้วยประการฉะนี้ . . .”⁸⁷

พิจารณาจากข้อความที่ได้ยกมากล่าวไว้ ทำให้ได้ข้อสรุปว่า อวิชชา อันได้แก่
 ความเขลาหรือความไม่รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามสภาพความเป็นจริง และตัณหาอันได้แก่
 ความทะยานอยากทั้งในแง่บวก คือ อยากได้ออยากมีอยากเป็น และในแง่ลบคือไม่อยากได้
 ไม่อยากมี และไม่อยากเป็น ซึ่งรวมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากิเลส เป็นตัวกำหนดเงื่อนไขว่า
 บุคคลตายแล้วจะต้องเกิดอีก ส่วนกรรมที่ทำไว้เป็นตัวกำหนดสภาพของการเกิดใหม่ว่า จะ
 ต้องไปเกิดที่ไหน เป็นอะไร และมีสภาพแวดล้อมของชีวิตใหม่เป็นอย่างไร

เมื่อมนุษย์ตายแล้วจะต้องไปเกิดที่ไหน เป็นอะไร พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังนี้
 “. . . ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์กลับมาเกิดในมนุษย์มีเป็นส่วนน้อย
 สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เกิดในเปรตวิสัย มาก
 กว่าโดยแท้ สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในเทวดา มีเป็นส่วนน้อย สัตว์ที่จุติจาก
 มนุษย์ไปเกิดในนรก เกิดในกำเนิดเดรัจฉาน เกิดในเปรตวิสัย มีมากกว่าโดย
 แท้ . . .”⁸⁸

⁸⁷ อังคตตรนิกาย ทสกนิบาต เล่มที่ 24 ข้อ 193.

⁸⁸ อังคตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 20 ข้อ 206.

จากพระพุทธพจน์นี้ ทำให้ทราบได้ว่า มนุษย์ที่ตายแล้วได้เกิดเป็นมนุษย์อีกมีเป็นจำนวนน้อย ที่ได้ไปเกิดเป็นเทวดาก็มีเป็นจำนวนน้อยเช่นกัน แต่มนุษย์ส่วนมากตายแล้ว บางพวกไปเกิดในนรก บางพวกเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน และบางพวกเกิดเป็นเปรต ซึ่งเมื่อรวมทั้ง 3 พวกเข้าด้วยกันก็จะมีจำนวนมากกว่าพวกที่ได้ไปเกิดเป็นมนุษย์และเทวดา สาเหตุที่ทำให้มนุษย์ตายแล้วไปเกิดต่างกันอย่างนั้นก็เพราะการให้ผลของกรรมดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงการให้ผลของบุญต่อการเกิดใหม่ของมนุษย์ ดังนี้

1. ผลบุญที่อำนวยให้เกิดเป็นมนุษย์

การเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งจัดเป็นการเกิดในสุคตินั้น เป็นไปได้ด้วยผลบุญที่เกิดจากการบริจาคทาน และการรักษาศีล ถ้าการบริจาคทานและการรักษาศีลนั้นได้กระทำเพียงเล็กน้อย บุญจะอำนวยผลให้เกิดเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตไม่ดี แต่ถ้าได้กระทำพอประมาณก็จะอำนวยผลให้เกิดเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตดี ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“... ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการนี้ 3 ประการเป็นไฉน คือ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยทาน บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยการภาวนา บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเพียงเล็กน้อย ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเพียงเล็กน้อย ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตไม่ดี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลพอประมาณไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพของชีวิตที่ดี...”⁸⁹

⁸⁹ “บุญกิริยาวัตถุสูตร” อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 126.

อนึ่งพึงทราบว่พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนว่าทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของบุคคลขึ้นอยู่กับอดีตกรรมเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำใหม่หรือปัจจุบันกรรมด้วย และขึ้นอยู่กับปัจจุบันกรรมเป็นส่วนใหญ่ด้วย ตามทรรคนะของพุทธปรัชญา สภาพที่ทำให้ชีวิตมีคุณภาพที่ไม่ดีนั้น ถ้าไม่เป็นสิ่งร้ายแรงเกินไปมาแต่กำเนิด ล้วนแต่แก้ไขด้วยการกระทำในปัจจุบันได้ทั้งสิ้น อย่างน้อยก็ผ่อนหนักเป็นเบาได้ เช่นเกิดมาในตระกูลยากจนขัดสน ก็ไม่ได้หมายความว่าต้องยากจนขัดสนเช่นนั้นไปจนตาย ถ้าให้หลักอัตรสัมมาปณิธิ คือการตั้งตนไว้ชอบที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง และหลักทฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ หรือหลักปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตในปัจจุบัน ความยากจนขัดสนก็เป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขได้ แม้อาจจะไม่สามารถทำให้กลายเป็นคนร่ำรวย แต่อย่างน้อยก็ทำให้เป็นผู้สามารถตั้งตัวได้ทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะทำให้สามารถดำรงชีพอยู่อย่างมีความสุขได้ตามควรแก่สภาพ แต่ถ้าเป็นสภาพที่ร้ายแรงที่ติดตัวมาแต่กำเนิด อันเป็นผลของอกุศลกรรมในอดีตชาติ ก็อาจแก้ไขอะไรไม่ได้ เช่น เกิดมาหูหนวกแต่กำเนิดอันทำให้ต้องเป็นใบ้ อย่างนี้การแพทย์สมัยปัจจุบันยังแก้ไขไม่ได้ หรือเกิดมาเป็นคนสูงโยงผิวดมพิษอันทำให้เป็นปมด้อย อย่างนี้หมอเทวดาก็ไม่สามารถตัดแขนขาบางส่วนทิ้งไปแล้วต่อใหม่ เพื่อให้เป็นคนเตี้ยลงได้

ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานและศีลเพียงเล็กน้อย ทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตไม่ดีขึ้น พระองค์ประสงค์จะทรงแสดงให้เห็นว่า การเกิดเป็นไปได้ด้วยผลของกุศลกรรม คือการบริจาคทานและการรักษาศีล ประการต่อมาทรงชี้ให้เห็นเป็นหลักการว่า ถ้าบุญกิริยาวัตถุ 2 อย่างนั้นทำไว้เพียงเล็กน้อย ก็จะทำให้เกิดผลเป็นคุณภาพชีวิตที่ไม่ดีแก่ผู้ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว แต่ถ้าได้ทำไว้มากพอประมาณ ก็จะก่อให้เกิดผลคือเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี คุณภาพของชีวิตที่ดีก็เช่นเกิดมาเป็นคนมีร่างกายสมบูรณ์ มีคุณภาพของสมองดีอันเป็นเหตุให้เป็นคนมีสติปัญญาดี เกิดมาในตระกูลที่มั่งคั่งซึ่งทำให้ชีวิตมีความเป็นอยู่สะดวกสบาย พรั่งพร้อมด้วยช่องทางหรือโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้น และสภาพอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ในพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าไม่ได้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย ทำแต่บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานและศีล กุศลกรรมจึงอำนวยผลให้ดังกล่าว

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ทานมีประมาณยิ่งทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavanaเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท้าวมหาราชทั้ง 4 ในชั้นนั้น ทำบุญ กิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นจาตุมหาราชโดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ และโณภูมิติพย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณ ยิ่งไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavanaเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาดาวดึงส์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพในชั้นดาวดึงส์นั้น กระทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรกทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นดาวดึงส์โดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ ฯลฯ โณภูมิติพย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavanaเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นยามา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท้าวสยามเทพบุตรในชั้นยามานั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรกทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นยามาโดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ ฯลฯ โณภูมิติพย์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavanaเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดุสิต ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท้าวสันดุสิตเทพบุตรในชั้นดุสิตนั้น ทำบุญกิริยาที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นดุสิตโดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ ฯลฯ โณภูมิติพย์

ทิพย์ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน มีประมาณยิ่ง ทำบุญด้วยกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายของ เทวดาชั้นนิมมานรดี ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท้าวสุณิมิตเทพบุตรในชั้นนิมมานรดีนั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็น อติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นนิมมานรดีโดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ ฯลฯ โภจฐัพพทิพย์ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมี ประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยา วัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาชั้น พรนิมมิตวสวัตตี ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท้าวพรนิมมิตวสวัตตีเทพบุตรในชั้นพรนิม มิทวสวัตตีนั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่ สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาในชั้นพรนิมมิตวสวัตตี โดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ ฯลฯ โภจฐัพพทิพย์...⁹¹

ข้อน่าสังเกตเกี่ยวกับกุศลกรรมที่ทำให้บุคคลเข้าถึงกามสุขคติภูมิตั้งแต่ภูมิของ มนุษย์จนถึงสวรรค์ชั้นพรนิมมิตวสวัตตีก็คือบุญกิริยาวัตถุหลัก 2 ประการ อันได้แก่บุญกิริยา วัตถุที่สำเร็จด้วยการบริจาคทานและการรักษาศีล บุญกิริยาวัตถุหลัก 2 ประการนี้ ถ้าทำได้ เพียงเล็กน้อยก็ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี ถ้าทำได้มากพอประมาณก็ทำให้ เกิดเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพของชีวิตที่ดี ถ้าทำได้มากทั้ง 2 อย่าง ก็ทำให้เกิดเป็นเทวดาใน กามาวจรสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ข้อน่าสังเกตก็คือ การเข้าถึงสวรรค์ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชจนถึง

⁹¹ “บุญกิริยาวัตถุสูตร” อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต เล่มที่ 23 ข้อ 126.

สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี มีคำอธิบายเหมือนกันหมด นั่นคือได้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานและศีลไว้มากยิ่ง ตามหลักความเป็นจริงกุศลกรรมที่ทำให้เข้าถึงสวรรค์ชั้นต่างกัน ควรจะแตกต่างกัน กุศลกรรมที่ทำให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นที่สูงกว่าควรจะดีกว่าหรือมากกว่า กุศลกรรมที่นำไปเกิดในสวรรค์ชั้นที่ต่ำกว่า หลักการในเรื่องนี้มีอยู่ว่า บุญกิริยาวัตถุทั้ง 2 อย่างที่จะทำให้ไปเกิดในสวรรค์นั้น ต้องมีมากอย่างยิ่ง แต่จะมากอย่างยิ่งแค่ไหนเป็นเรื่องที่ไม่อาจใช้ภาษาพูดกำหนดปริมาณได้ เพราะบุญกุศลมีสภาพเป็นนามธรรม จึงไม่อยู่ในวิสัยที่จะใช้เครื่องชั่งตวงวัดกำหนดให้เห็นปริมาณที่แตกต่างกันได้ เมื่อใช้ภาษาอธิบายไปถึงจุดหนึ่ง คือ “มากยิ่ง” หรือ “มากที่สุด” แล้ว ภาษาก็ไม่สามารถใช้กำหนดคุณภาพของกุศลธรรมเชิงปริมาณได้อีก ทั้ง ๆ ที่คุณภาพเชิงปริมาณที่สูงขึ้นไปตามลำดับยังจะต้องมีต่อไป ความมีขีดจำกัดของภาษาดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้คำอธิบายเกี่ยวกับบุญกิริยาวัตถุที่ทำให้เข้าถึงสวรรค์ชั้นต่างๆ เหมือนกัน⁹²

อย่างไรก็ตาม ตามทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาท ความสุขที่แท้จริงที่มนุษย์พึงแสวงหานั้น ไม่ใช่ความสุขที่ได้จากการเข้าถึงสุดติในสังสารวัฏที่ยังเปลี่ยนแปลง และไม่ยั่งยืน แต่เป็นความสุขที่เกิดจากการหลุดพ้นไปจากคติทั้ง 5 ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีก ดังนั้นการให้ผลของบุญที่เป็นโอปธิกบุญ (บุญที่อำนวยความสะดวกเป็นขั้น) จึงมิใช่จุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาท ดังพระพุทฺพพจน์ที่ว่า

“... ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นโอปธิกบุญ บุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้นไม่ถึงเสียที่ 16 ของเมตตาคเฏติวิมุตติ เปรียบ

⁹² สุนทร ฌ รัชชี , พุทธปรัชญาเถรวาท , หน้า 208.

เสมือนแสงสว่างของดวงดาวในท้องฟ้าทั้งหมด ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ 16 (1/16) ของ
แสงสว่างของดวงจันทร์เพียงดวงเดียว. . .”⁹³

เหตุผลก็คือว่า การเจริญเมตตาจนได้มานเป็นเมตตาเจโตวิมุตตินั้นเป็นการเข้าสู่
ทางแห่งความสิ้นอุปธิในโอกาสต่อไป ถ้าถือเอาเมตตาเจโตวิมุตตินั้นเป็นต้นทาง แล้วเจริญ
วิปัสสนาต่อจนได้อริยมรรคอริยผลย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นชั้นธุและสิ้นกิเลส เป็นความสุข
สงบที่สมบูรณ์ เพราะกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ถูกขจัดให้หมดสิ้นไปอย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง
ขึ้นสู่ภาวะที่เรียกนิพพาน ดังที่จะได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไปในบทที่ 3

⁹³ ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่มที่ 25 ข้อ 244.